

Aylık Tarih

Yıl: 3 Sayı :26 Nisan 2025

Harabeden Camiye-Ese Kapısı Mescidii
Gazi Mustafa Kemal
30 Ağustos Zaferini Anlatıyor
Cibali Yangınları
III.Mustafa Devrinde Beşik Alayı
Napolyon'un Mısır'ı İşkale
Avnillah Korvetinin Batışı
Sürre Alayları
İlk Diplomalı Hekimimiz
Ulufe Götaren Yeniçeri
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

İçindekiler

Harabeden Camiye-Ese Kapısı Camii 3

Gazi Mustafa Kemal,

30 Ağustos Zaferini Anlatıyor 8

Cibali Yangınları 12

III. Mustafa Devrinde Beşik Alayı 16

Napolyon'un Mısır'ı İşkâli 18

Avnillah Korvetinin Batışı 21

Sürre Alayları 24

İlk Diplomalı Hekimimiz 28

Ulufe Götüren Yeniçeri 30

İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 32

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 36

HARABEDEN CAMİYE ESE KAPISI MESCİDİ

H.Veysel Gülerüz

Yararlanılan Kaynak: M.Kamil Dürüst , Röleve ve Restorasyon Dergisi. Vakıflar Genel Müdürlüğü. Ankara. 1982

Ese Kapısı Mescidi veya Hadım İbrahim Paşa Camisi, İstanbul'un Fatih ilçesinde, Davutpaşa mahallesinde, Cerrahpaşa Üniversitesi Hastanesi kompleksi içinde yer almaktadır. Yapı aslında tam olarak bilinmeyen bir Bizans Doğu Ortodoks kilisesiydi.

Tahmini olarak 14. yüzyıla ait bir Bizans kilisesinden dönüştürülmüş olan mescid, batı-doğu yönünde uzanan dikdörtgen plânlı, tek nefli bir yapıdır. 16. yüzlülün ikinci yarısında yanına eklenen medrese, bir dersane ve onbir hücreden oluşmaktadır. Kilisenin mescide çevrilmesi ve medresenin inşası sırasında Türk mimar ve ustalarının iki yapı arasında bir bütünlük sağlamak için büyük özen gösterdikleri dikkati çekmektedir. Eski adı bilinmeyen küçük bir Bizans kilisesi (şapel) olan yapı çok harap bir durumda Türk dönemine ulaşmıştır. Duvar kalıntısındaki taş ve tuğla örgüsü ile tuğla süslemelerinden anlaşıldığına göre kilise Bizans'ın son döneminde ve 14. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır. Daha önceki etrafında bir manastır bulunduğunu gösteren herhangi bir ize rastlanmamaktadır. Ancak eskiden yakınında Bizans döneminden kalmış büyük bir kemerin (İsâ Kapısı) bulunduğu bilinmektedir. Rivayete göre bu kemer, IV. yüzyıl başlarında İmparator I. Constantinus tarafından Haliç'ten Marmara'ya

doğru uzatılan kara tarafı surlarının kapısı imiş. Ancak bunu destekleyecek hiçbir bilgi bulunamamış ve bütün izleri silinen bu surun nereden geçtiği de öğrenilememiştir.

Mimarî boyutları ve kullanılan malzeme nedeniyle, mescid ve medrese tam bir uyum içindedir. Uzun yıllar harabe halinde kalan mescid 2016 yılında yeniden inşa edilerek günümüzdeki görünümüne ulaşmıştır.

Hadikat-ül Cevâmî'de aşağıdaki bilgi bulunmaktadır:

"Manastır Mescidi

Bu mescid dahi Silivrikapusu'nda vaki cami-i şerifin sahibi olan Tavaşî İbrahim Paşa'nındır. Minberini Ru'ûs Kalemî'nde Tahvil kisedarı Sabih Ali Efendi vaz eylemiştir. Ordu-yu hümayunda "Mestur-i İzzet" 1183 (1769-70) tarihinde rihlet eylemiştir. Mahallesi yokdur. Der kurb-i Cami-i Davud Paşa."

Mescidin harap durumdaki eski bir fotoğrafı.

Mescit ve medrese harabesinin genel görünümü.

Anlamı:

"Manastır Mescidi,

Bu mescid, Silivrikapı'da bulunan caminin de sahibi olan Harem Ağası (Hadım) İbrahim Paşa'dır. Minberini vezir katipliğinde tahvil (senet) sorumlusu Sabih Ali Efendi koydurmuştur. Ordu hizmetindeyken 1769-70 tarihinde ölmüştür. Mahallesi yoktur. Davud Paşa Camisi yakınındadır."

Kilisenin orijinal adı bilinmemektedir. Halk arasında ve bugüne kadar yayınlanan araştırmalarda, bulunduğu mahalenin adına bağlı olarak "İsa Kapı Mescidi" adıyla tanımlanmaktadır. Fakat bunun zamanla halk dilinde Esekapısı'na dönüştüğü genellikle kabul edilmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in Vakfiyelerinde "Bab-ı İsa" adıyla kayıtlı bu mahallede, 16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında 1509'da bir zelzelede yıkılan bir sur kapısı yer almaktaydı.

Topoğrafik araştırmalar sonucunda bu kapının İmparator Büyük Konstantin tarafından inşa edilen kara surlarına ait olduğunu sapkanmıştır.

Ese Kapı mescidi ve medresesi mimarî değerlerinin yanı sıra, bugün tamamen kaybolmuş eski Konstantin surlarının konumunu belirlememiz açısından da ayrı bir önem taşımaktadırlar.

Tarihçe

(16. yüzyıl - 19. yüzyıl Kaynakları)

16. yüzyılın ikinci yarısında, Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı döneminde, Vezir Hadım İbrahim Paşa İstanbul'da İsa kapı mahallesinde bir mescid, bir medrese ve bir okul inşa ettirmiştir. Mustafa Sai'nin yapı listelerine göre mescid ve medrese Mimar

Sinan'ın eseridir. 16. yüzyıla ait Osmanlı kaynaklarında yapılar, yaptırımların adı ile verilmektedir. Mescidin bir Hristiyan yapısı olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Hüseyin Ayvansarayî'nin 1864'de yayınlanan Hadikat'ül Cevâmi'sinde ilk kez yapı için "Manastır mescidi" tanımı kullanılmıştır. Bu tanım herhangi bir yorum getirilmeden 19. yüzyıla ait bazı Osmanlı kaynaklarında tekrarlanmaktadır. 1877 yılında A.G. Paspates'in İstanbul'daki Bizans yapılarını tanıtan kitabında mescidin mimarî unsurları kısaca incelenmiş ve yapının eski bir "manastır veya manastır şapeli" olduğu belirtilmiştir. Bugün mescid ve medresede herhangi bir yapı kitabesi yoktur. İbrahim Paşa'nın Vakfiyesinde adı geçen okul ise tamamen kaybolmuştur. Türk

devrine ait olan bu yapıların inşâ tarihlerini bazı yazılı kaynaklar yardımı ile aydınlatabiliriz. İbrahim Paşa'nın 21 Ocak 1562 tarihini taşıyan vakfiyesinin metninde İsa kapı mahallesindeki mescid, medrese ve okulun kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa'nın 1545 yılında dördüncü vezir tayin edildiğini dikkate alarak İsa kapı'daki yapıların en erken 1545 yılında inşasına başlandığı düşünülebilir.

Rüstem Paşa Târîhi'nde denilen vekâyî'nâmede (Tevârih-i Âl-i Osman) II. Bayezid zamanında 1509 yılında, kırk gün süre ile İstanbul'u sallayan ve "kıyâmet-i suğrâ" (küçük kıyamet) denilen zelzelede İsa Kapısı adlı mevzi ve nişangâhların yıkıldığı bildirilmektedir. Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da ise yı-

Medrese onarılmış fakat mescit harap durumda.

2016 yılında mescit yeniden inşa ediliyor.

kılan yerlerin adları verilirken, "Merhum Dâvud Paşa hamamı kurbünde vâki olan Bâb-ı İshâ demekle meşhur kâfiri kapı yıkılıp..." cümlesiyle bu kapı veya kemerin depremde çöktüğüne işaret edilmiştir.

Bu civarda olan küçük kilise harabe halinde olduğundan devrin "canlandırma" politikasına uyularak Silivrikapı'da da camisi olan Hadım İbrahim Paşa tarafından 1560'a doğru mescide çevrilmiştir. Bu işi Hassa mimarı Sinan'ın yaptığı eserlerinin adlarını veren listelerden açıkça anlaşılmaktadır. Sinan mescidin etrafına bir de medrese inşa etmek suretiyle yapıyı küçük bir külliye haline getirmiştir.

Geçen yüzyıl sonlarına kadar ibadete açık olan mescid 1894 zelzelesinde büyük ölçüde zarar görmüş, iki duvarı tamamen yıkılmış, minaresinin şerefeden yukarısı da devrilmiştir. İstanbul medreselerinin durumuna dair rûmî 1330 (1914) ve 1334 (1918) tarihlerindeki kayıtlarda, "Hareket-i arzdan harap olduğu cihetle Evkaf tarafından kapatılarak anahtarı da Nezâret-i Evkafta bulunduğu dâhili görülemediği ise de hâriçten nazar olundukta ekser mahalleri münhedim ve mahalle arasında binalarla muhat ve arsası da pek o kadar vâsi olmadığından yeniden inşası da talebe için pek muvafık olmasa gerekir" denilerek kadro dışı bırakılmıştır.

1741 yılında Kapağası Ahmet Ağa tarafından avluyu kuzeyden sınırlayan çevre duvarına bitişik bir çeşme yaptırılmıştır. Mescid ve medrese 19. yüzyılın sonlarına kadar iyi durumda olup kullanılmış, ancak 1894 yılındaki bir zelzelede büyük çapta yıkıldığı için terkedilmiştir.

Osmanlı Dönemi

Yukarıdaki bilgileri özetlersek; İstanbul'un 1453'te Osmanlılar tarafından fethinden sonra 1509'da binaya Türkçe ismini veren Kapı (İsa'nın kapısı "İsa Kapı") bir depremle yıkılmıştı. 1551 ve 1560 arasında Vezir Hadım İbrahim Paşa binayı küçük bir camiye dönüştürmüştür. Aynı zamanda Mimar Sinan mevcut kompleksi büyüterek bir Medrese ve onları eski kiliseye bağlayan bir ilkökul inşa etti. Bu dini kurumların, nüfusun ağırlıklı olarak Hristiyan olduğu kentin Theodosian Surları boyunca seyrek yerleşmiş mahallelerdeki konumu, Vezir'in şehrin İslamlaştırılması politikasını sürdürme arzusunu göstermektedir. On yedinci yüzyıl boyunca bina depremlerden birkaç kez hasar gördü

ve 1648'de restore edildi. 1894 İstanbul depremi binayı yıktı. Depremden geriye sadece iki duvar kaldı.

Mimarî Durumu

Mescid (Kilise) Güney Duvarı

Güney duvarının dıştan uzunluğu 19,40 m., kalınlığı 0,80 m. ve yüksekliği 6,70 m. dir. Dış cephe batıda medresenin inşası ile kısmen kapanmış, 11,60 m. uzunluğundaki bir bölüm açıkta kalmıştır. Duvar yüzeyinden 0,10 m. dışa taşan, 0,90 m. genişliğindeki dört duvar payesi cepheyi 2,40-2,87 m. genişlikte beş bölüme ayırmakta olup payeler 5 m. yükseklikte iki kademeli yarım yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanmaktadır. Kemerlerin yüksekliği 1,70 m., paye ve kemerlerle sınırlanan her bir dikey bölümünün tüm yüksekliği ise 6,70 m. dir. Ortadaki dört kemer köşeliği tuğla ve taştan oluşturulan geometrik motiflerle bezenmiştir.

Doğudaki iki bölümün alt kısmında birer pencere yer alır ve bunlar batıdaki eksen üzerindedir. Doğudaki eksenden 0,56 m. batıya kaydırılmıştır. Doğudaki 1 m. genişliğinde ve 1,56 m. yüksekliğindeki dikdörtgen pencere açıklığı oldukça kaba işlenmiş kesme taş bloklarla çevrelenmiş ve demir parmaklıkla kapatılmıştır. Cepheden doğudaki üç bölümünde, alt pencerelerin yaklaşık 1 m. üzerinde birer açıklık görülür.

Güney duvarının içten uzunluğu 16,50 m. dir. Güney-batı köşesinden 4,32 m. uzaklıkta, 1,40 in. genişliğinde yaklaşık 3 m. yüksekliğinde, 0,76 m. derinliğinde yarını yuvarlak kemerli bir geçit vardır. Medresenin inşası ile kapanan bu geçit içte daha sonraları kemer baş-

İnşaat tamamlandıktan sonra mescidin görünümü.

Mescidin içinden bir görünüm.

langıcı hizasına kadar toprak ve molozla örtülmüştür.

Geçidin doğusunda 1 m. genişliğinde, 3 m. yüksekliğinde ve 0,40 m. derinliğinde yuvarlak bir niş yer alır. Bu nişi, apsisten 0,63 m. uzaklıkta 0,79 m. genişliğinde, 1,10 m. yüksekliğinde ve 0,40 m. derinliğinde, dikdörtgen bir niş izler.

Güney duvar iç ve dışta almaşık tekniğe örülmüştür. Kesme taşlar ve tuğlalar üçer sıralık diziler halinde münavebeli olarak kullanılmıştır (3 taş, 3 tuğla, 3 taş, 3 tuğla, ...). Dış cephedeki çift kademeli kemerlerde aynı teknik farklı bir şemayla uygulanmıştır (1 taş, 3 tuğla, 1 taş 3 tuğla, ...). İçteki nişlerin ve geçidin kemeri tuğlayla örülmüştür. Almaşık tekniğin yanısıra iç ve dış duvar örgüsünde gizli tuğla tekniği dikkatimizi çeker. 9,5-12 cm. genişliğindeki derz tabakalarının içinde 3 cm. eninde tuğlalar veya küçük tuğla parçaları dıştan görülmeyecek şekilde dizilmiştir. Duvar örgüsünün kalitesi iç ve dışta farklıdır; içte kullanılan kesme taşların büyüklükleri çok değişkendir ve oldukça kaba bir işçilik yansıtırlar. Ayrıca doğudaki iki pencere açıklığının ve içteki yuvarlak nişin çevresinde orijinal duvar örgüsüne uymayan düzensiz moloz taş örgüsü, bu öğelerin sonraki bir döneme ait olduğuna işarettir. Dış cephedeki almaşık sistemde itina ile kesilmiş ve perdahlanmış taşlar kullanılmış, tuğla taş sıralamasında düzensizlikten kaçınılmıştır. Taşların enleri 8-30 cm., boyları 3,5-50 cm. arasında değişebilir. Tuğla boyutları, duvar örgüsünde 3x20x31 cm., 4x22-33 cm., 5x24x37 cm. dir. Batı bölümdeki geçitin kemerinde 5x35x36 cm., 6x36 37 cm. boyutlarında

büyük, cephedeki sağır kemerlerde ise 3x15x25 cm. boyutlarında küçük tuğlalar kullanılmıştır. Derzler genelde düzgündür, genişlikleri taş ve tuğla sıraları arasında ortalama 5 cm., iki taş sırası arasında 4 cm., iki tuğla sırası arasında 4-7 cm., gizli tuğla tekniğinin uygulandığı kısımlarda ise 9,5-12 cm. dir.

Harcın rengi kırmızımsıdır, karışımında tuğla tozu ve parçacıkları vardır. İç duvar yüzeyinde yer yer 4-5 cm. kalınlığında sıva parçaları örülür.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı gibi, kilise mescide dönüştürülürken güney duvarının orijinal yapısı fazla değiştirilmemiştir. En önemli değişim üst sıradaki pencere açıklıklarıdır.

Bema ve Parabematalar

Naos doğuda Bema ve iki yanındaki Parabemata mekânları ile sınırlanır. Üç mekânı birbirinden ayıran duvarlar 0,80 m. kalınlığındadır. Bema 2,73x2,25 m. boyutlarında dikdörtgen bir plân üzerine inşa edilmiştir ve batıda Naos'a açılır, doğuda düz bir duvarla sınırlanır. Orijinal Apsis yuvarlağı tamamen kaybolmuştur. Bema mekânı 2,37 m. yükseklikte başlayan beşik bir tonozla örtülüdür; tonoz eteği mermer bir silme ile çevrelenmektedir, tonozun yüksekliği 2,30 m.dir. Güney ve kuzey duvarlarda farklı boyutlarda dikdörtgen plânlı birer niş (oyuk) yer alır.

Prothesis (kuzey yan mekân) Türk devrinde minarenin inşası ile orijinal görünümünü tamamen kaybetmiş, buna karşın Diakonikon (güney yan mekân) Bizans devrindeki şekli ile günümüze gelebilmiştir. 1,18x1,15 m. boyutlarında kareye benzeyen dikdörtgen plânlı mekân batıda Naos'a açılır,

doğuda küçük bir Apsis'le sonuçlanır. Mekân beşik tonozla, Apsis yarım kubbe ile örtülmüştür. Örtü sisteminin başlangıcı mermer silme ile belirlenmiştir. Apsis ekseninde 0,41 m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir pencere yer alır. Diakonikon'un güney ve kuzey duvarlarında farklı boyutlarda dikdörtgen plânlı birer niş yer alır.

Onarımdan önce, Diakonikon hariç, Bema ve Parabemata'ların dış cepheleri çok harap olduğu görülmüştür. Bema'nın güneyinde 0,67 m. genişliğindeki duvarın yapısı orijinalinde bu cephenin kademeli sağır kemerlerle çevrelendirilmiş olduğunu göstermektedir. Prothesis'in dış cepheleri minarenin inşaatında tümüyle yıkılmış ve kaba bir duvar tekniği ile örülmüştür. Diakonikon dıştan iki cephelidir. 1 m. yükseklikte mermer bir silme ile cepheler enlemesine iki bölüme ayrılmaktadır. Pencere açıklığı üstte sağır bir kemerle kapatılmıştır.

Bema ve Diakonikon duvarları, içte zeminden 1,50 m. yüksekliğe kadar yedi sıra kesme taşla ve üstte tuğla ile taşın ardışık kullanılmasıyla örülmüştür. Örne sistemi başlangıçtaki mermer silmeye kadar 7 taş, 3 tuğla, 3 taş, 3 tuğla, 2 taş, 1 tuğladır. Bema ve Diakonikon bölümlerinin örtüsü tuğladır. Gizli tuğla tekniğinin uygulandığı kısımlar niş kemerleri ve üç mekânın tonozları arasındaki Naos'a bakan duvarlardır. Bu kısımlarda derz genişliği 9,13 cm. dir. Diakonikon'un dış cephesinde, güney cephenin almaşık sistemi kesintisiz

Mescidin içindeki Bizans penceresi.

olarak devam eder. Apsis penceresinin kemeri ve üstteki sağır kemer tuğla ile örülmüştür. Bema ve Parabemata'larda kullanılan taş ve tuğlanın boyutları, izleniş kalitesi, harç bileşimi ve derz genişlikleri güney duvarla uyum göstermektedir. Örtü sistemindeki büyük tuğlaların boyutları güney duvardaki geçidin kemerindeki tuğlalarla aynıdır.

16. yüzyılda kilisenin mescide dönüştürülmesinde Prothesis bölümü minarenin inşası için kullanılmıştır. İstanbul'daki diğer Bizans kiliselerinde benzerini görmediğimiz bu seçim, Prothesis'in orjinal görünümünü iç ve dışta büyük çapta değiştirmiştir. Günümüze minarenin kuzeydeki giriş kapısı, 5 m. yüksekliğe kadar merdiven basamaklarına sahiptir ve gövdenin alt bölümünde küçük bir duvara sahiptir. 1877'de A.G. Paspates'in kitabında yayınlanan gravür ve eski fotoğraflar minarenin eski görünümü hakkında bilgi vermektedir. Gövdesi bir sıra taş ve bir sıra tuğlanın ardışık olarak kullanılmasıyla örülmüştür. Şerefe bezemesiz olup kesme taştandır. Prothesis duvarları dıştan kaba bir duvar örgüsüyle takviye edilerek minarenin alt yapısını oluşturmaktadır. Mekânın Naos'a bakan açıklığı tuğla, moloz ve az miktarda kesme taşla örülerek kapatılmıştır. Osmanlı devrine ait olan diğer bir öge Bema'yı doğudan sınırlayan duvardır. Duvarın yüksekliği 1,70 m. kalınlığı 0,71 m. dir. Duvarda iki farklı teknik dikkati çeker. Ekseninde 1,18 m. genişliğindeki bir açıklık kabaca işlenmiş taşlarla örülmüştür. Esas duvar dokusu büyük boyutlu düzgün kesme taştır. Paspates'in gravürü duvarın orijinal görünümünü göstermektedir. Saçak hattına kadar uzanan duvarın üst bölümünde Bema'nın tonoz örgüsü belirgindir. Eksende, üstte dikdörtgen alçı şebeke- li bir pencere, altta kesme taş bloklarla çevrelenen ve yuvarlak bir hafifletme kemeri olan geçit yer almaktadır. Gravürde geçitin bugünkü gibi örülerek kapatılmış ve görevini yitirmiş olduğu görülmektedir. Mescidin doğuya açılan bu kapısının hangi nedenle ve ne zaman kapatıldığını bilinmemektedir.

Bema'yı sınırlayan duvar tahminen kilisenin mescide dönüştürüldüğü tarihlerde inşa edilmiştir. Apsis'in bu değişimden önce harap bir durumda olduğu ya da bilinçli bir şekilde yıktırılarak kaldırıldığı sanılabilir. İç mekânda bütünlüğü sağlamak ve büyük bir pencere açıklığı ile aydınlatmayı çoğaltmak amaçlanmış olabilir.

Eski mimari yapısına göre yeniden inşa edilen mescidin arkadan görünümü.

Batı duvarı

1,40 m. uzunluğunda ve 5,56 m. yüksekliğindeki duvar güney duvara dik açıda birleşir. Dış cephesinde güney köşede 0,80 m. genişliğinde ve 0,10 m. kalınlığında bir duvar payesi ile sınırlanır. İçten uzunluğu 0,87 m. olan duvarın dokusu güney duvara benzemektedir. Güney duvarın almaşık sistemi kesintisiz olarak devam eder. Kullanılan tuğla ve taşların boyutları, kalitesi, harç bileşimi ve derz genişliğinde de fark yoktur.

Kuzey Duvarı

Kuzey duvarının uzunluğu dıştan 3,70 m. yüksekliği ise 3 m. dir. Duvar dokusu homojen değildir. Batıda 2,43 m. uzunluğundaki kısımda duvar iç ve dışta almaşık teknikle örülmüştür. Kesme taşlar ve tuğlalar üçer sıralık diziler halinde ardışık olarak kullanılmıştır. Tuğla ve taş boyutları, kalitesi, harç karışımı ve derz tekniği güney, batı ve doğu duvarlara benzemektedir. Cephenin doğu bölümü düzensiz bir şekilde kaba işlenmiş taşlar, moloz ve tuğlanın bol harçla birlikte örülmesiyle oluşturulmuştur.

Kuzey cephenin orijinal düzenlemesini batıdaki kısımda izlenilebilir. 0,10 m. duvar yüzeyinden dışa taşan iki paye 1,60 m. genişliğindeki bir bölümü sınırlamaktadır.

Minarenin Prothesis yerine inşa edilmesi, kuzey duvarın doğu bölümünde zorunlu olarak değişime yol açmıştır. Duvar dokusu yukarıda da kısaca belirtildiği gibi tamamen yenilenmiştir. Minarenin merdivenine geçit sağlayan kapı 0,81 m. genişliğinde dikdört-

gen bir açıklıktır. Düz atkı lentosu kesme taş bir bloktur. Üzerinde tuğla ile örülmüş yuvarlak bir hafifletme kemeri yükselir. Duvarın yapımında kullanılan malzemede devşirme taş ve tuğlanın kullanıldığı ve bunların belirli bir sistem gözetilmeksizin düzenlendiği dikkati çeker. Dayanak kemerinin üzerinde kısmen iki sıra tuğla ve bir sıra taşla almaşık teknik uygulanmış, ancak diğer bölümlerde malzeme bol harçla gelişigüzel örülmüştür. Harç açık pembe renktedir ve içinde çok miktarda taş parçası vardır. 0,42 m. kalınlığındaki ve 2 m. yüksekliğindeki duvar, girişin 0,50 m. doğusunda dik açıyla doğu duvarıyla birleşir.

Mescid (Kilise) Cephe süslemeleri

Güney cephedeki sağır kemerlerin üçken köşelikleri tuğla ve taşla oluşturulmuş geometrik motiflerle bezenmiştir.

Ortadaki iki kemer köşeliğinde damalı örgü, dıştaki iki kemer köşeliğinde zikzak motifi görülür.

Damalı örgü motifinde küp biçiminde kesilmiş taşlarla dikine yerleştirilen iki veya üç tuğla ardışık olarak dizilmişlerdir. Taş boyutları 10x12, 11x12, 11x15, 11x16 ve 12x15 cm. dir.

Tuğla boyutları

13x10,3x13,3x20,3x30 cm. dir. Harç bileşiminde tuğla tozu ve parçaları vardır, rengi koyu pembedir. İki taş arasındaki derzin genişliği 13-16 cm. dir. Zikzak motifi tuğlalarla oluşturulmuştur. Tuğlaların genişliği 3 cm. dir, boyları 10-14 cm. arasındadır. Derz genişliği 4-6 cm. dir.

Gazi Mustafa Kemal

30

Ağustos
Zaferini
Anlatıyor

LETİFA.ÖZKIRM

Mustafa Kemal Atatürk

Gazi Mustafa Kemal Paşa Başkumandanlık Meydan Muharebesinin birinci yıl dönümü olan 30 Ağustos 1923 de devlet ileri gelenleri ile Dumlupınar'a giderek orada Meçhul Asker Âbidesinin temel atma töreninde hazır bulunmuş, orada muharebeyi idare ettiği tepenin üzerinde 30 Ağustos zaferinin nasıl kazanıldığını anlatan ve millete yeni ufukları gösteren tarihi bir nutuk söylemiştir.

30 Ağustos

Efendiler!

Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretlerinin verdiği kıymetli izahatla burada hazır olanlar «Afyon Karahisar - Dumlupınar» meydan muharebesinin ve kesin sonuç veren 30 Ağustos Muharebesinin cereyan edişi hakkında toplu bir fikir edinmişlerdir. Beş gün aralıksız geceli gündüzlü devam eden bu büyük meydan muharebesinin gerçek mahiyeti bugün verilen tafsilattan ziyade yarın tarihin hükümleri, araştırmacıların incelemeleri ve muhakemeleri okunduğu zaman daha belirli, daha geniş bir surette anlaşılacaktır.

Beni, milletim, Türk Milleti, emniyet ve itimadına lâıyk görerek bu harekâtın başında bulundurdu. Bu vazife ve memuriyetimin mesut hatırasını —milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla duyulanarak— haz ile, iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin vicdani arzusuna, gerçek ihtiyacına, yalnız onun yüksek iradesine uyarak yapmış olanlara mahsus bir vicdan rahatlığı ile bugün karşınızda bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı sözlerle anlatamam.

Efendiler!

Tıpkı bugün gibi 1338 senesi (1922) Ağustosunun 30'uncu günü saat ikide şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman Onbirinci Tümenimiz şu karşıkı tepelerde muharebe etmeye zorlanan düşman asıl kuvvetlerine taarruz için yayılarak ilerlemekte idi. Şu gördüğümüz Çal Köyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni oraya kadar getiren sebebin ne olduğunu anlatmak için hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim.

29/30 Ağustos gecesi sabaha karşı Garb cephesi harekât şubesi müdürü Tevfik Bey âdet olduğu üzere, o sa-

ate kadar muhtelif karargâhlardan ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinde tespit ve işaret ettiği genel durumu cephe kumandanı İsmet Paşa'ya göstermiş, o da «Derhal Paşa'ya göster!» emriyle Tevfik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da belediye dairesinde bana ayrılan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar! Haritada gördüğüm şey şu idi ki, ordularımız düşmanın mühim kuvvetlerini kuzeyden, güneyden, batıdan çevirmeye elverişli bir duruma gelmiş bulunuyorlardı. Şu halde tasavvur ettiğimiz ve en büyük sonucu sağlayacağını ümit eylediğimiz vaziyetler gerçekleşiyordu. Derhal «Fevzi ve İsmet Paşaları çağırınız» dedim. Üçümüz toplandık. Vaziyeti bir daha gözden geçirdik ve kesin olarak hükmettik ki Türk'ün gerçek kurtuluş güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün parıltısıyla doğacaktır. Bu karara göre ordulara yeni emirler yazıldı. (Öğleden evvel saat 6,30). Fakat vaziyet o kadar mühim, o kadar sürat ve şiddet istiyordu ki bu yazılı emirlerle yetinmek ihtiyata uygun düşmezdi. Onun için Fevzi Paşa Hazretlerinden bizzat Altıntaş ve güneyinden hareket eden ikinci Ordumuzun ve bunun daha batısında bulunan süvari kolordumuza giderek, düşündüğümüze göre harekâtı tanzim buyurmasını rica ettim.

Dördüncü Kolordusu ile hedef aldığımız asıl büyük düşman kuvvetini güneyden izleyen Birinci Ordu Karargâhına da ben, kendim gidecektim, İsmet Paşa'nın karargâhta kalıp genel durumu idare etmesini uygun gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri kuzeye hareket ederken ben de otomobil ile şimendifer yolunu izleyerek batıya hareket ettim. Akçaşehir'de Birinci Ordu Karargâhına saat dokuzdan evvel idi ki ulaşmıştım. Ordu kumandanına bir taraftan cephenin yazılı emri teslim olunurken ben de, kendisine sözle vaziyeti izah ettim ve Dördüncü Kolordunun tek mil tümenleriyle ve sürat ve şiddetle işte bu köyün, Çal Köyünün batısındaki düşman büyük kuvvetini çevirecek surette muharebeyi zorlamasını emrettim ve ilâve ettim ki, düşman ordusu mutlaka yok edilecektir.

Ordu Kumandanı benim yanımda telefonla Kolordu Kumandanı

Kemalettin Sami Paşayı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne

olduğunu bildirdi. Bir müddet bu karargâhta kaldım. Arka arkaya gelen muhtelif rütbedeki esir subaylarla görüş-tüm. Bunlardan biri Kurmay subaydı. Zavallı verdiği bilgiler arasında istemeyerek başkumandan vazifesini alan General Trikopis'in ve ikinci Kolordu Kumandanı General Diyenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu anlatmış oldu. Derhal verdiğim emirle: «Kemalettin Paşayı bulun» dedim. Bu emir telefonla bildirildi.

Bizim kuvvetlerimizin soluna düşman mermileri düşüyordu. Dördüncü Kolordunun tümenleri doğudan batıya, yolumuzu keserek hızlı adımlarla ilerliyorlardı.

Biraz önce dediğim gibi, saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kuvvetlerini gündüz gözüyle tamamen çevirmek ve düşmanın inatla savunduğu muharebe mevzilerine süngü hücumları ile girerek kesin sonucu almak mutlaka lâzımdı. Bunun için bütün birliklerin büyük fedakârlıklarla ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hatta gizlenmeye bakmaksızın, ateş mevzilerine girip düşman mevzilerini sarsmasını istiyordum. Yanımdaki Kumandanlar bu görüşlerimi anlar anlamaz derhal ve en asabi bir surette faaliyetlere geçtiler. Ne yazık ki şimdi adını hatırlayamadığım yanımda bulunan bir süvari subayına bir kaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini kuzeyden saran ikinci Orduya gönderdim ve burada benden işittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu subay vazifesini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek bilgi de vermişti. Onbirinci Tümenin kahraman kumandanı Derviş Bey bizzat ileriye atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevzilerine ilerliyordu. Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa güneyden ve batıdan düşmana saldırdığı diğer tümenlerine yeniden yeniye daha şiddetli ve daha çabuk hareket etmeleri için emirlerini gönderiyordu, İkinci Ordunun On Altıncı ve Altmış Birinci Tümenleri düşmanla ciddi muharebeye giriyorlar, diğer tümenleri de çevirme çemberini darlaştırıyorlardı. Bunları görüyordum. Süvari Kolordumuzun daha batıdan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu bana haber getiren süvari subayı söylemişti.

Kıyametin Koptuğu An

Gelişen manzara şu idi: ortalığın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler. Artık karsımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Hepsini

mahvolmuş, perişan bir kılıç artığı yığını kalmıştı. Kendilerinin dediği gibi korku dolu, titreyen, şekilsiz bir yığın, acı bir kalabalık halinde kaçmak için delik arıyordu. Artık gecenin koyulaşan karanlığı sonucu gözle görmek için güneşin tekrar doğmasını beklemeyi zaruri kılıyordu.

Bir mahşer manzarası

Efendiler, ertesi günü tekrar bu muharebe meydanını dolaştığım zaman ordumuzun kazandığı zaferin büyüklüğü ve buna karşılık düşman ordusunun sürüklendiği felâketin dehşeti beni çok duygulandırdı. O karşı ki sırtların gerilerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün kapalı ve örtülü yerler bırakılmış topraklarla, otomobillerle, hesapsız teçhizat ve malzemeye ve bütün bu bırakılanların aralarında yığınlar oluşturan ölümlerle, toplanıp karargâhlarımıza gönderilmekte bulunan sürü sürü esir kabileleri ile gerçekten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve saldırı çemberinden bugün için kurtulabilenler birkaç bin kişilik kılıç artığından ibaretti. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberinin içinden çıkmayı başaramayarak başlarında Başkumandaları bulunduğu halde beyaz bayrak çekmeye mecbur olmuşlardır.

Efendiler, Ağustosun 31'inci günü aşağı yukarı sabaha karşı idi ki yine bu Çal Köyünde, yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağıt arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki durumu görüştük. Kazandığımız meydan muharebesinin bütün harbi sona erdirebilecek bir büyüklük ve ehemmiyette olduğunda birleştik. Şimdi Bursa doğrultusunda çekilen düşman kuvvetlerini mahvetmekle beraber bütün asıl ordu ile durmadan İzmir'e yürüyecektik.

İki Millet Karşılaşmıştır

Efendiler, bugünden sonra İzmir'de «Akdeniz», Mudanya'da «Marmara'yı görmek için sekiz, dokuz günlük bir zaman yetmiştir. Fakat hatırlatmalıyım ki bugüne, bu üzerinde bulunduğumuz tepeye, bu yanık Çal Köyüne gelebilmek için yalnız Sakarya'dan itibaren harcadığımız zaman tam bir senedir. Fakat bu kutladığımız zaferi kazanabilmek için bir seneyi çok bulmazsınız sanırım. Çünkü efendiler, harp, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir; milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün varlıklarıyla, ilim ve fen alanlarındaki yükselmelerini

le, ahlâklarıyla, kültürleriyle, kısaca bütün maddi ve manevi kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan meydanıdır. Bu alanda çarpışan milletlerin gerçek kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Sonuç yalnız maddi kuvvetin değil, bütün kuvvetlerin, daha çok ahlâkî ve kültürel kuvvetin üstünlüğünü meydana çıkarır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf milletçe ve memleketçe, bütün maddi ve manevi varlığı ile yenilmiş sayılır. Böyle bir sonucun ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Yalnız muharebe meydanında bulunan ordu mahvolmaz; asıl o ordunun bağlı olduğu millet felâkete uğrar. Tarih, başarılarındaki hükümdarların, hırslı politikacıların bir takım hayali emeller ile vasıtası haline düşen istilâci orduların, istilâci milletlerin uğradığı bu nevi fecî akıbetlerle doludur.

Efendiler, Türk Vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini, umumi, topluluğa mal edilmiş bir fikir haline koymaya çalışanların da lâıyk oldukları akıbetten kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük. Efendiler, kendilerine bir milletin tafihi emanet edilmiş olan adamlar milletin kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin gerçek ve elde edilebilir menfaatleri yolunda kullanmakla vazifeli olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdır. Bu adamlar, düşünmelidirler ki bir memleketi zapt ve işgal etmek, o memleketlerin sahiplerine hâkim olmak için yetmez. Bir milletin gururu zaptolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Halbuki asırların oluşturduğu bir millî ruha, güçlü ve sürekli bir millî iradeye hiç bir kuvvet karşı koyamaz.

Mahkum olmak istemeyen bir milleti esaret altında tutabilecek kadar kuvvetli müstebitler artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadeleleri ile, hele burada kazandığı zaferle, gösterdiği azim ve irade ile bilinen bu gerçekleri bir defa daha tarihin göğsüne çelik kalemle hakketmiş buluyor.

Türk Tarihinde Dönüm Noktası

Efendiler, Afyonkarahisar - Dumlupınar meydan muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos muharebesi Türk tarihinin en önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Milli tarihimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletin burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu ve bütün tari-

he, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni akış vermekte kesin tesiri olan başka bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç, şüphe etmemlidir ki yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin temeli burada sağlamlaştırıldı, ölüm-süz hayatı burada taçlandırıldı. Burada akan Türk kanları, bu gökyüzünde uçan şehit ruhla devlet ve Cumhuriyetimizin sonsuza kadar koruyucularıdır. Burada temelini attığımız «Şehit Asker» âbidesi işte o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk Vatanına göz dikecekler Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, saldırısını, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu büyük zaferin çeşitli etkileri üstünde en mühim olanı ve en büyüğü Türk Milletinin kayıtsız ve şartsız egemenliğini eline almış olmasıdır. Bu olayın tarihimizde ve bütün dünyada ne büyük ve ne feyizli bir inkılâp olduğunu anlatmaya lüzum görmem. Milletimizin yüzyıllardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların zorbalıkları ve istibdatları altında ne kadar ezildiğini, onların isteklerini yerine getirmek için ne büyük felâketlere ve zararlara uğradıklarını düşünürsek, milletimizin egemenliğini eline alması olayının bütün büyüklüğü ve önemi gözlerimizde belirir. Gerçi büyük zaferin ertesine kadar İstanbul'da halife ve sultan adı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği halifelik ve saltanat denen bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini lâıyk oldukları akıbete ulaştırdı.

Millî Egemenlik

Efendiler, Millî Egemenlik öyle bir nurdur ki onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, yok olur. Milletlerin tutsaklığı üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkumdurlar. Avrupanın ortasından ta doğunun öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak Osmanlı İmparatorluğunun hak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk'den başka elemanlara dayanarak, düşmanlarla birleşerek Anadolu'nun, Türk'lüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk Vatanından kovulması düşmanların denizlere dökülmesinden daha kurtarıcı bir harekettir. Türk milletin mübarek cetlerinden yadigar kalmış olan bu topraklarda tam manasıyla efendi olarak yaşaması ancak o lü-

zumsuz ve manasız olduktan başka varlıkları sırf zarar ve felâket olan makamların bir yana itilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemeleri tatmamış bir kimse-miz yoktur. Bu kadar yaslar ve felâketler geçirdikten sonra elbette Türk öğren-miştir ki vatani yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için mutlaka egemenliğine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlâtlarını toplu ve dikkatli bulundur-mak lâzımdır.

Efendiler, asırlardan beri inleyerek feryad eden, fakat zorbaların, aldaticı-ların, cahillerin ortaya koydukları en-geller yüzünden yürekler parçalayan sesini milletin kulağına ulaştıramayan zavallı vatan bugün diyor ki, bütün can kulağınızı harap olmuş, göğsünde en derin ıstırapları duymuş annenizin sa-mimi seslenişine daima açık bulunduru-nuz. Efendiler, Asya'da, Avrupa'da ve Afrika'da hüküm sürmek kudret ve ka-biliyetini göstermiş olan cetlerimiz vak-tinde bu sesi işitmekten alakonmamış olsalardı Türk toplumunun, Türk ölkü-sünün, Türk menfaatlerinin korunmuş ve verimli olacağı anavatanı bugünkü yıkık halinde mi miras alırdık? Efendiler, artık vatan onarılmak istiyor; zenginlik ve refah istiyor; ilim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür düşünce istiyor. Şeref, namus, istiklâl, hakiki varlık, vatanın bu isteklerini tarnamile ve hızla yerine getirmek için esaslı ve ciddi bir surette çalışmayı emrediyor.

Türkiye'yi Düşünmek

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşler-dir, fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi!... Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin uğradığı zararları ancak şöyle giderebi-liriz: O da, artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şeyi düşünmemek... Ancak bu anlayışla hareket ederek her türlü selamet ve saadet hedeflerine ulaşabiliriz.

Efendiler, bizim milletimiz vatanı için, hürriyeti ve egemenliği için fedakâr bir halktır, bunu ispat etti. Milletimiz yaptığı inkılâpların kısıkanç ko-ruyucusudur da.. Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti yürümekte ol-duğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler, milletimiz egmenliğini eli-ne aldığı gün, bilmeyen kalmamıştır ki, en karanlık felâketlerin en derin uçurumun kenarında bulunuyordu. Maddi

kuvveti yıpratılmış, müdafaa vasıtala-rı elinden alınmış, maneviyatı, mukad-desatı tecavüze uğramış, acıklı bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen varlığını ve istiklâlini kurtarmaya karar verdi. Bu kararında başarılı olabi-mek için bütün milletin kendine bir he-def ve hareket seçmesi lâzım geliyordu. Bütün milletin o hedef üzerinde mutla-ka başarılı olmayı tek emel sayması ge-rekiyordu. Millet bütün varlığı ile, bü-tün fedakârlığı ile, bütün imanı ile o he-defe beraber yürüsün ve mutlaka başa-rılı olsun lâzımdı. Efendiler, o hedef bu-rası idi! Tek emel olan başarı burada ka-zanılan zaferdi,

Efendiler, milletimiz bundan sonraki çalışmasında da başarılı olabilmek için milli hedefini bütün açıklık ve kesinliği-le bütün, vatandaşların gözünde ve vic-danında bütün parlaklığıyla tespit et-miş bulunuyor, isterseniz benim bura-da hedef dediğim şeyi siz milletin ül-küsü olarak adlandırınız. Fakat bu adı verirken dikkat ediniz ki hayal olan bir manaya kendimizi kaptırmayalım.

Medenî bir toplum

Efendiler, milletimizin hedefi, mille-timizin ölküsü bütün dünyada tam anlamıyla medenî bir toplum olmaktır. Bilirsiniz ki dünyada her milletin varlığı, kymeti, hürriyet hakkı ve istiklâli sahip olduğu ve yapacağı medenî eserlerle ölçülüdür. Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetinden yoksun olan milletler hürriyet ve istiklâllerini kaybetmeye mahkûmdurlar. İnsanlık tarihi baştan başa bu dediğimi doğrular. Medeniyet yolunda yürümek ve başarılı olmak hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde durakla-yanlar veyahut bu yol üzerinde ileri de-ğil, geriye bakmak cahilliğini işleyenler dünya medeniyetinin coşkunlukla akan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Aile hayatı

Efendiler, medeniyet yolunda başarı yeniliğe bağlıdır. Toplum hayatında, iktisat hayatında, ilim ve fen alanında başarılı olmak için tek gelişme ve ilerle-me yolu budur, insan hayatına hâkim olan hükümlerin zaman ile değişmesi, gelişmesi ve yenileşmesi zaruridir. Medeniyetin buluşları, fennin hârikaları, cihanı değişimden değişime uğrattığı bir devirde yüzyıllık köhnemiş inanışlarla, geçmişe tapmakla varlığı koru-mak mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken sunu da kesinlikle belirt-meliyim ki, medeniyetin temeli, ilerle-menin ve güçlü olmanın temeli aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhak-

kak sosyal, iktisadi, siyasi acizliğe sebep olur. Aileyi oluşturan kadın ve erkeğin tabu haklarına malik olmaları, aile vazifelerini idare edebilecek güçte bulunmaları lüzumludur.

İktisatta başarı

Efendiler, milletimiz burada kutladığımız büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat alanındaki başarıları-le mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki iktisat-ça zayıf bir millet fakirlikten ve sefaletten kurtulamaz, kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz, sosyal ve siyasi felaketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki başarı da iktisatta elde ettikleri-nin derecesi ile uygun olur. Hiç bir medenî devlet yoktur ki ordu ve donanmasından önce iktisadını düşünmüş olmasın. Memteketi ve istiklâli korumak için varolması gereken bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadın gelişmesi ve büyümesi ile mükemmel olabilir.

Milletimizi'nin sahip olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irade, ateşli milliyet-severlik iktisat alanındaki başarılarından fıskırarak feyizlerle de lâıyk olduğu derecede kuvvetlendirilmesi zaruridir. Girişeceğimiz mücadelede milletimizi başarılı edecek bir iktisat hayatı temin etmeyi hedef alan genel maarif ve terbiye sistemlerimiz her gün daha çok temelleşecek ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler, artık bugün hayatın ve insanlığın gerekleri bütün hakikatiyle ortaya çıkmıştır. Bunlara aykırı düşen rivayetler ahlâk ve imana temel olamaz. Gerçek ortaya çıkınca yalan ortadan kal-kar.

Safsatalar, hurafeler kafalardan çık-malıdır. Her türlü yükselmeye ve gelişmeye istidatlı olan milletimizin sosyal ve düşünsel inkılap adımlarını kısaltmak isteyen engeller mutlaka ortadan kaldırılmalıdır.

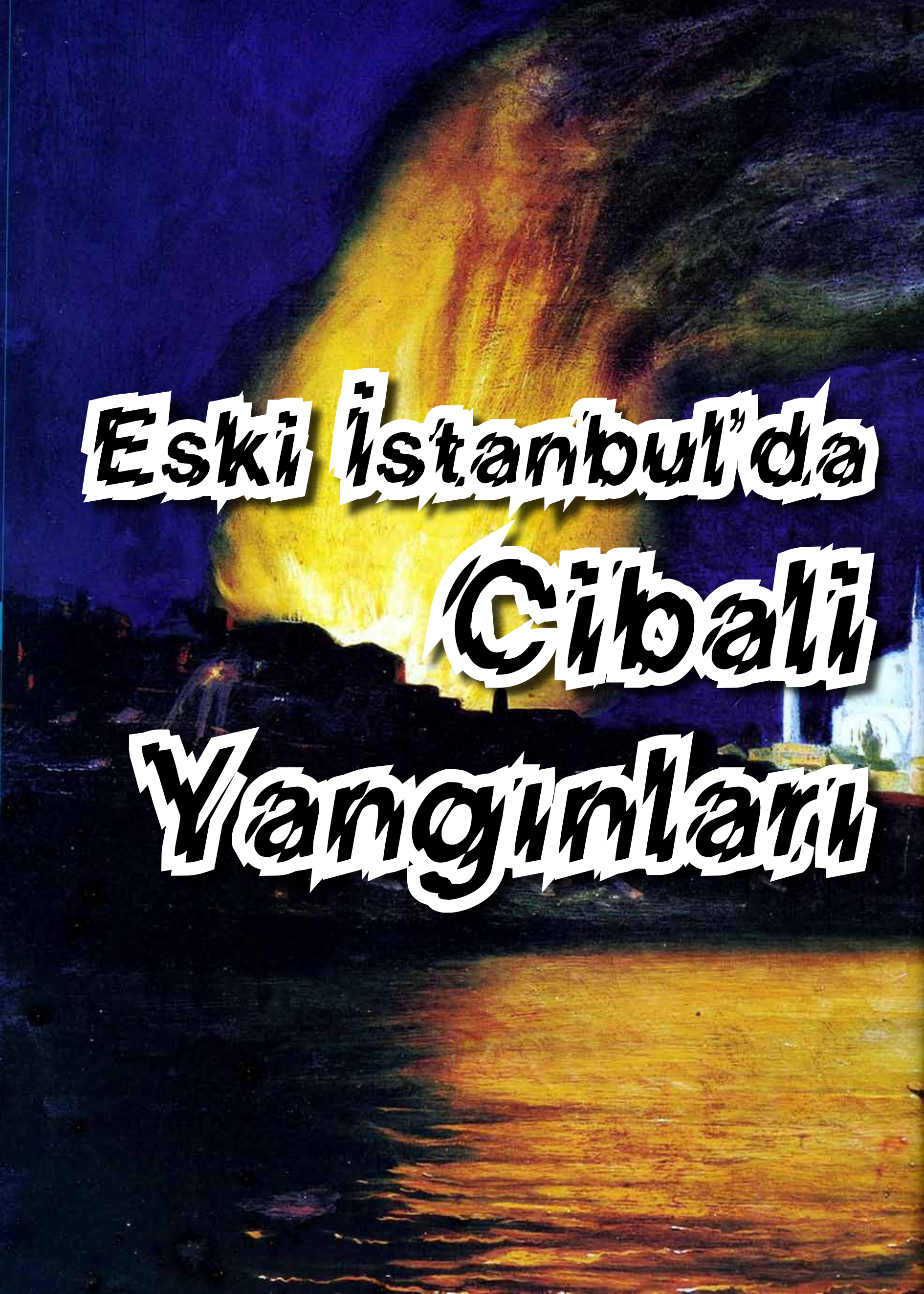
Gençler!

Efendiler, son sözlerimi yalnız memleketimizin gençliğine yöneltmek istiyorum.

Gençler! Cesaretimizi güçlendiren ve sürdüren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli temsilcisi olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! istikbal sissiniz. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve sürdüreceksiniz.

Arkadaşlar, bu gaza ve şahadet diyarından ayrılırken «Şehit askeri» hep beraber saygı ve tazimle selâmlayalım.

Eski İstanbul'da Cibali Yangınları

Haliç kenarında kale duvarları dışında veya içinde çıkan yangınlar, eğer poyraz rüzgârı esiyorsa, büyük ahşap yapılardan oluşan şehir (eski İstanbul), için daima çok tehlikeli olmuş, poyraz şiddetli olduğu zaman da şehrin yarısına yakın olan kısmını, yarısını kül eden bir ateş afeti hâlini almıştır ki büyük Cibâli yangınları, da böyle olmuştur. Haliç kıyısından çıkan ateş, kale duvarını kolayca atlamış, gerisindeki sırtlarda sık ahşap mahalleleri derhal sarmış, kol kol ayrılmış, yürümüş ve sırtların, tepelerin şehrin üstüne yakıcı dilleri, ateşten saçaklar hâlinde yayılarak Samatya'da Davudpaşa iskelesinden Langa'ya kadar Marmara tarafı mahallelerini silmiş, süpürmüş, kül etmiştir. Tarih kaynaklarımızda tesbit edilmiş büyük Cibâli yangınları şunlardır:

HİCRÎ 27 SAFER 1043 (2 EYLÜL 1633) YANGINI

Bir cuma günü öğleye doğru Cibâli kapısı dışında bir gemi kalafat ederken yaktığı fundanın yakınındaki ahşap kayıkhaneleri tutuşturması ile başladı ve İstanbul'un büyük bir kısmını kül eden müthiş ateş âfetlerinden biri oldu.

Tarih yazarı Naîmâ Efendi şöyle anlatıyor: «... şiddetli poyraz rüzgârı çıktığından ateş kale duvarından içeri girip bazı evlere yapıp rüzgârdan söndürülemedi, sadrâzam (Tabaniyassı Mehmed Paşa) ve yeniçeri ağası ve yeniçeriler yangına gelinceye kadar Ayakapı ve Cibâli kapısı, Küçük Mustafa Paşa çarşısı yandı, minare misâli ateş dili uçar ejder gibi havaya çekilip o tarihte Kara Musa Efendi'nin oturduğu Hamza Paşa sarayına ve ona bitişik Yahya Paşa sarayına yapıştı, ikisi de dörder beşer katlı eski binalardı; çabucak tutuşup bir veçhile yanarmaya kabil olmayıp bir anda yok oldular ve ateş Âşıkpaşa'ya doğru yürüyerek Ceşmî Efendi'nin asumana baş kaldırmış muazzam sarayına sirayet etti, her tarafı lâcivert üzerine altın yaldızlı o müzeyyen sarayı yaktı.»

«Oradan üç kol olup bir kolu Kadıçeşmesi semtlerini yakarak Sultanselim semtine enlemesine ve boylamasına yürüyerek fakir evi ve zengin sarayı ayırdetmeyip önüne çıkana kül etti. Kibar ulemânın çoğu o semtlerde oturdukları için hepsinin konakları yandı.»

«Yangının bir kolu şehrin deniz kıyısını tuttu, Haydarpaşa ve Üsküplü camii semtlerine yürüyüp Unkapanı'na ve Zeyrek yokuşuna kadar yerler yandı. Burada yanyana iki büyük saraydan Kurşuncubaşızâde Mustafa Paşa

sarayı yandı, Pirinccizâde sarayı kurtuldu. Pirincci, yeniçeri ocağı ağalarının dandı; çok zengindi, yeniçerilere pek çok bahşış dağıttı, onlar da var kuvveti bâzuya verip sarayın ateş yapışabilecek saçaklarını ve tahtabendlerini söküp indirdiler. Ateş Zeyrek'ten dönüp Atpazarı'na yürüdü. Yangının üçüncü kolu ki orta koldur, Âşıkpaşa'dan İfrâziye'yi ve Fâtih Camii'nin iki tarafını yakıp Büyük Karaman'ı, Küçük Karaman'ı ve Saraçhane'yi baştan başa kül etti, oradan Sarıkiraz'a yürüdü. Padişah (Dördüncü Murad), bütün bostancı ocakları, yeniçeriler, vezirler yangına gelmişlerken gayretlere rağmen ateşin dehşeti karşısında âciz kalındı; ateşin durması için niyaz ve duadan gayri yapılacak iş kalmadı.»

«Yeniçeriler Balat semtini Sultanselim'in ardına kadar korurken beri tarafta kendi kışlaları olan Yeni Odalar tutuştu, oraya koştuklarında gördüler ki ateş yanaşılmaktan kalmış, uzaktan seyrettiler; önce ağa bölükleri sonra yaya-başılar, yatsıda Orta Camii ve kışlanın geri kalan kısmı yandı, koca kışla yok oldu, ateş oradan (Yeni Odalar Aksaray'dadır) Halıcılar köşküne, oradan da Molla Gûrânî'ye yürüdü. Elhasıl yangın o gece ve cumartesi günü de devam etti. Sonra rüzgâr durdu, ateş de sakin oldu. Bunca camiler, mescidler, hamamlar, meskenler yandı mahvoldu. O vakit:

«Oldu bin kırk üçde ihrâk-ı kebîr» mısraı bu yangına hem ebced hesabı ile hem de lâfzan tarih düşürülmüştür.»

«Bu yangın, yeniçeriler ve sipahilerle onlara takılan İstanbul'un hayta ve hazele guruhunun devlet sözünü ayağa düştürdükleri ihtilâlden sonra olmuştu ki ta-

rihimizde dalga dalga aylarca süren o ihtilâle büyük fitne denilir.»

IV. Sultan Murad bu yangından istifade etmiş, yangının bir kalafat yerinden çıktığı bilindiği hâlde tütün tiryakilerinin yangına neden oldukları bahanesiyle önce tütünü, sonra içkiyi kesin olarak yasak etmiş, hemen çoğunluğu ayak takımının toplantı yeri olan bütün kahvehane ve meyhaneleri kapatmıştır ki bu padişahın kanlı İstibdat devri, bu büyük Cibâli yangını ile başlamıştır.

1693 YANGINI

Hicrî 3 Şevval 1104 (7 Haziran 1693) pazar günü öğleye doğru Cibâli kapısı yakınında Karanlık Mescid mahallesinde tüccar Ahmed'in evinden çıkan ateş birkaç kola ayrılarak bir kolu Salih Paşa camiine, bir kolu Zeyrek'te Kilise camiine, bir kolu da Atpazarı'nda Mutaflar (Muytablar) çarşısına kadar gitti. İki bine yakın ev ve dükkân yaktı.

Tarih yazarı Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa bu yangında üç mahallenin ve bu mahallelerde de 11 mescit, büyüklü küçüklü 838 ev, 98 dükkân, 3 medrese, bir hamamı yandığını kaydetmektedir.

1718 YANGINI

Hicrî 18 Şaban 1130 (M. 17 Temmuz 1718) pazar gecesi, gece yarısından sonra Cibâli kapısı dışında Tüfenkhane denilen yerde bir Yahûdhâne'den çıkan ateşle başladı; Yahûdhâne içinde oda oda çeşitli Musevî ailesi oturan büyük binalara verilmiş isimdir ki yalnız Museviler için yapılan İstanbul'un ilk apartmanlarıdır. Bu yangını yazar Râşid Efendi şöyle anlatıyor:

«Ateş yalı kenarıyla Unkapanı'na dek

Yangından kurtarılan eşyalar.

Eski İstanbul'da ahşap evlerin bulunduğu sokaklarda evler iç içeydi.

geldikde kale duvarından içeriye sirayet edip şiddetli poyraz rüzgârı ile kol kol oldu. Bir kol Küçükpazar yolu ile Kantarcılar, oradan Süleymâniye Bimarhanesi ve Ağakapısı yanına, bir kolu da Vefa camii yakınında devrin nişancısı Vezir Mustafa Paşa'nın, eski Sadrâzam Numan Paşa'nın ve sabık Reisülküttâb Ebubekir Efendi'nin konaklarını yakarak Vefa camiine ve bir kolu da Şehzade camii etrafını ve minarelerinin külâh ve alemlerini, cami içine kaçırılmış halkın eşyasını ve camiin döşemesini, cami karşısında eski odalar denilen yeniçeri kışlasını ve onun yanında acemi-

oğlanlar kışlasını yaktıktan sonra Lâleli çeşmesinin alt tarafından iki yanında bunca dükkânları, evleri, mescidleri yakarak Küçük Langa'ya dayandı. Oradan bir kol da Aksaray üzerinden vezir İsmail Paşa, sabık sadrâzam Yusuf Paşa ve sabık sadrâzam Amcazade Hüseyin Paşa saraylarını ve etrafındaki bütün binaları ve Davudpaşa camiini yaktı, oradan Altımermer'e giden caddenin sağını solunu kül ederek Nakşî Efendi türbesinde durdu. Bir başka kol Zeyrek tarafına döndü. Şeyhülislâm Ebezâde Abdullah Efendi'nin evinin altından Numan Paşa'nın zevcesi sultanın sarayını yakarak Atpazarı'na ve oradan Fatih İmareti'ne ve Amcazade Hüseyin Paşa türbesine; Aksaray'dan ayrılan bir kol Avratpazarı'na, Kara Mermer Paşa sarayı üzerinden geçip Kocamustafapaşa yolu üstünde çınar denilen yerde son buldu. Ancak bu saydığımız sınır içinde birer ikişer, beşer onar evler ve Saraçhane yanmadı. Ateşi durdurmak için bazı kısımları yıkılarak harap olduysa da tamamen yok olmaktan kurtuldu. Bu büyük yangın, eski görülmüş ve işitilmiş yangınların birine benzemeyip Zeyrek'te sultan sarayı yanarken, eski odalar ve Saraçhane başında Altıçok Mehmed Ağa'nın hanesi yanarken ansızın tâ Etmeydanı'na sıçraması halka öyle telâş ve şaşkınlık verdi ki, birçok kimsenin, hanesinden bin güçlkle kurtarıp "selâmet yeridir" diye götürdükleri yerde eşyaları yandı.»

«Velhâsıl yangın yirmi yedi saat sürdü. Zabitan kudretleri yettiği kadar yangını söndürmeye beş on saat gayret ettiler, bir yerde olan ateşin etrafını kestirmeye çalışırken, ateşin mahalleler üstünden atlayıp uzak uzak semtlerde yeni yangınlar çıktığını görünce âciz kalıp el çektiler ve âfeti hayret ve dehşetle seyrettiler. Yangın nihayet Allah'ın inayetiyle durarak söndü.»

1724 YANGINI

Hicrî 15 Şaban 1136 (9 Mayıs 1724) salı gecesi Cibâli'de sur dışından çıktı; yazar Râşid Efendi şöyle anlatıyor:

«... sadrâzam (Dâmâd Nevşehirli İbrahim Paşa), vezirler, vesair devlet erkânı çok gayret sarfettiler; fakat yangının çıktığı yerler ekseriyetle Hristiyan mahallesidi, evler içi içe girmiş gibi birbirine yapışık, bir kısmı köhne yahudhâneler, kibrit misali bir kıvılcımla parlıyordu; birkaç sefer yangın önlendi, fakat uzak bir yerden yeniden patladı, Yenikapı iskelesine kadar sabaha dek devam etti, o havalide sur dışında binadan eser kalmadı...»

1756 YANGINI

8 Şevval 1169 (6 Temmuz 1756)'daki yangını yazar Vâsıf Efendi şöyle naklediyor: «... gece saat ikide (gün kavuştuktan iki saat sonra) Cibâli kapısının sol tarafındaki Yahûdhâne'lerin birinden ateş çıkıp o havalide olan ev ve dükkânları yakarak kale duvarı içine atladı, esmekte olan şiddetli poyraz sebebiyle birkaç kol olup, her kolu birkaç yere yayılıp zâbitan hangi tarafı söndürmeye gayret ettiyse muvaffak olamadı Unkapanı'ndan Süleymaniye'ye ve Kasımpaşa hamamına kadar; bir tarafı Vefa meydanından Şehzade camiini ve Eski Odalar'ı ve Langa kapısına kadar sağını solunu, o tarafta sur dışı deniz kenarındaki bütün binaları yakıp mahvetti. Başka bir kol Zeyrek'ten Saraçhane, Etmeydanı ve Aksaray ile Yeni Odalar'dan birkaç kışlayı, Avratpazarı'nı, Davudpaşa iskelesini; bir taraftan Fatih Sultan Selim ve Alipaşa çarşısını, Lütü Paşa'yı, Ayakapı'yı, Yenikapı'yı tamamer kül etti. İstanbul halkını zar zor ve zebun ve nice zenginlerin ciğerini hûn etti; ne hâl ise kırk sekiz saat sonra ateş sükûn buldu, İstanbul'un fethinden beri böyle ateş işitilmiş, görülmüş değildir.»

Bu yangından bahseden yazar Hammer 580 değirmen ve fırın, 70 hamam, 1 han, 200 cami ve mescid ve 1000 kadar dükkân olmak üzere 8000 bina yandığını yazıyor.

1782 YANGINI

Hicrî 13 Ramazan 1196 (22 Ağustos 1782) yangını "Cibâli harîk-i kebîri" Büyük Cibâli Yangını diye anılır, bu muthiş ateş âfetini yazar Cevdet Paşa şöyle anlatıyor:

«Bir perşembe gecesi saat üçte (gün kavuştuktan üç saat sonra) Cibâli kapısında Horozlu değirmenin bitişiğinde mavunacı Ali adındaki adamın evinden kaza eseri olarak çıkan ateş, süratle büyüdü. Her ne kadar padişah, sadrâzam, vükelâ yetişip söndürülmesine çok gayret edilmiş ise de, an be an şiddetlenerek tâ Marmara tarafına Yedikule'yı kadar uzandı, hattâ Yedikule hisarının içindeki ahşap evler bile yandı, Yangın Marmara surları içinde, dışında Narlı kuyu, Samatya, Davudpaşa ve Langa, Yenikapı'nı yaktı.»

«Beri yanda Topkapısı ve Mevlevîhâne kapısı ve Silivri kapısı etrafı yandı, bu yoldan ilerleyen ateş de Yedikule'de denize dayandı.»

«Haliç tarafında Odun kapısı ve Aya-kapı tarafları, Sultanselim camii civarında Sakızağacı, Sultanselim ile Ağakapısı arası, Beyazıt'ta Hasan Paşa hanı yanları, Koska'da Sâdiler Tekkesi civarı, Havuz-

lu Hamam, Aksaray, Cerrahpaşa, Avrat-pazarı, Mollagûrânî, Davudpaşa camii havalisi, Yeni Odalar (büyük yeniçeri kışlası), Hekimoğlu Ali Paşa camii ve etrafı, Kocamustafapaşa tekkesi ve etrafı tamamen yandı, yangın elli saat sürdü (Yazar Paşa'nın anlatımından ateşin oradan oraya atladığı anlaşılıyor).

«Yanan yerlerden çıkarılıp Fatih camine ve Atmeydanı'na, Lâleli camiine, bostanlara ve boş arsalarla nakledilen eşyanın çoğu da kaçırıldıkları o yerlerde yandılar, mallarından ayrılamayan pek çok kimse de bilhassa Lâleli camiinde yanarak telef oldular.»

ATA EFENDİ'NİN MAKALESİ

O devrin yazarlarından olup bu yangında evi ve bütün eşyası yanmış Selânikli Mehmed Ata Efendi yangını uzun bir makale ile anlatmıştır. Bu makale benzer yazılarda örnek olarak alınmıştır. Makale aşağıdadır:

«İşbu 1196 senesi ramazan-ı şerifin on üçüncü perşembe günü saat altı turka üç sularında Cibali derununda vâki Çingiraklı Değirmen ittisalinde Mavnacı Ali'nin hanesinden kazaen zuhur eden âteş-i sûzan, velvelesâz-ı asman olup, bir dilber-i âteşin ruhsar gibi Âşıkpaşa canibine hırâman-u meyyal ve Kasabbaşı çeşmesine âteşzen-i istilâ oldukda töp-ı kal'a kûb gibi Üsküblü'ye tarraka bah-ş-ı vaveyla iken, anda iki şakk olup, şakk-ı evveli Haydar'a doğru şerare-feşân, şakk-ı sâni Kadı Hamamı ve Kadı çeşmesine sûzan ve kazaya rı-

zadan başka çare olmadığından, Otlukçu yokuşu'na suûd ve etraf-ı eknâfını cayır cayır yakıp lieclizziyâre Fatih cami-i şerifine vürûd idüb Haydar camiinden şeraredâr olan âteş-i dûzahmedar, yemin ü yesarda derkâr olduğu hâlde İfrazîye semtine kamet firâz-ı ifraz olub, sihâm-ı belâ gibi büyür ve menâzile atılıp bilkûliye hâkister ve camiin avlusuna dehşet fiken-i sûru şer olduktan...»

«Âteş-i serkeşin evvel-i zuhurundan, hengâm-ı sükûneti 64 saat olmakla heft behişt olan İstanbul tabakatı düzehten nişan idüb tahminen 3000'den mütecaviz hâne-i sagîr ve kebîr, cevami ve mes-cid, 36 hânkah-i fukara ve meabid ve takriben 260 hamam ve büyütlük ve menzil ve sair ebniyesi muadili muhterik olan şeylerin tafsil ve tâbiri daire-i imkânda değildir. Hemân Hudây-ı Zîşân ibâdî hakkında şu âlâm ü gumûmu hâtîme-i me-sâib eyleye, âmin.»

«Muhterikü's-süknâ ve'l eşya Mehmed Ata».

Bu büyük yangında İstanbul'un yarısından fazlasının yandığı anlaşılıyor; Mehmed Ata Bey'in bu cehennem ateşi içinde yangın yağmacılarının da görülmüş olmasını kaydetmesi pek hazindir. Oruç tutulmaması ve cuma namazı kılınmaması için o gün hemen bir fetva çıkarıldığını da Ata Bey'in yazısından öğreniyoruz.

1833 YANGINI

Hicrî 14 Rebîülâhır 1249 (1 Temmuz 1833) cuma günü öğleden az sonra

Cibâli kapısı civarında tüfenkhaneden çıktı ve şiddetli bir poyraz rüzgârı ile İstanbul'u mahveden ateş âfetlerinden biri oldu.

Tarih yazarı Lûtfî Efendi şöyle anlatıyor: «... Ateş derhal etrafa sirayetle kale duvarı içine tecavüz etmiş ve hava rüzgârlı bulunmuş olduğundan kol kol dağılıp bir kolu Üsküblü civarında Çingiraklı Değirmen'e ve bir kolu Âşıkpaşa mahallesinde Tahirağa tekkesine ve bir kolu Fatih'te Deve hanı semtine ve bir kolu Sofular hamamı ve Horhor ve Kıztaşı ile Hoşkadem mescidi tarafına ve bir kolu Alâeddin tekkesi arkası ile Akarçeşme'ye ve bir kolu Şeyhülislâm kapısı civarında Ayazmakapısı içine ve Vefa meydanı ile Süleymaniye tabhânesi ve Şehzade camisi civarına dayanarak ertesi gün ağarmaya kadar pek çok evler, menziller ve Saraçhane ve kavafhane gibi büyük çarşılar yanarak müzmahil olmuştur.»

«İstanbul'un yarısına yakın mahalleleri yandı, pek çok halk mekansız kaldı ve cami avlularında ağlaştılar. Bunları münasip yerlere çadır almak üzere İstanbul kadısına yazılan buyrultu, halka da ilân olundu. Harikzedegânın evlerini yeniden yaptırmak için muhtaç oldukları şeylerle amele yevmiyeleri için yeniden narh defteri yapıp basılarak halka dağıtıldı. Halka ayrıca nakdî yardımda da bulunuldu.»

«Bendeniz, fakir yazarınız o tarihte Saraçhane karşısında Hüseyin Paşa medresesinde tahsil-i ilimle meşgul idim. Yangının vukuunda Haydar hamamı civarında hocam merhumun hocası Kastamonulu Ömer Efendi'nin konağına gidip eşya nakli ile meşgul iken akşamdan sonra oralara ateş geldiği sıralarda hanemiz semtinin de yanmakta olduğu haber verilmesiyle derhal koşup haneye varıldıktan validem ile iki küçük birader ve hemşiremi çıkarıp Zeyrek tarafına çıkar çıkmaz her tarafı ateş sardı. Bin korku ve telâş ile medreseye, geldik. Medresenin avlusu Saraçhane halkının eşyası ile dolmuş ve gece yarısı Saraçhane ile medresenin arkasındaki mahalleler de tutuşmuş olduğundan ve bir taraftan da medrese avlusundaki ağaçlar yanmaya başladığından, az kalmıştı ki halâsımız müyes-ser olmayacaktı. Softaların ağaçları söndürmeleriyle medrese odaları kurtuldu. Rabbim bir daha göstermesin ve cümleyi masun buyursun. Amin».

Yangına koşan tulumbacılar bir su bidonU taşıyorlar.

III. Mustafa Devrinde Beşik Alayı

Padişahların ya da padişah kızlarının çocukları
dünyaya geldiğinde “Beşik Alayı” düzenlenerek doğan çocuk
şehirde gezdirilirdi.

Şevket Rado

Hayat Tarih Mecmuası. Sayı 10, Kabım 1972. S: 4-5

Çocukları veya padişah kızlarının (sultanların) çocukları veya torunları dünyaya geldiğinde tantanalı beşik alayları tertip edip şehrin içinden geçirerek çocuğun doğduğu eve götürmek Osmanlı sarayının âdetleri arasında idi.

Üçüncü Mustafa devrinde padişahın kızı Ayşe Sultan'ın bir torunu dünyaya geldiği zaman aşağıda anlatıldığı gibi bir “Beşik Elayı” düzenlenmişti. Üçüncü Mustafa devrinde saray teşrifatçısı Akif Bey'in tuttuğu gündelik notlarından bu alayı aşağıda veriyoruz.

29 Şaban 1174 (5 Nisan 1761)

Halen Rumeli Valisi olup İstanbul'da bulunan Vezîr-i Mükerrrem Silâhdâr Mehmed Paşa Hazretlerinin zevcesi İffetlû, İs-metlû Ayşe Sultan Hazretleri'nin kızı, halen cizye muhasibi ve Haremeyn-i Muhteremeyn evkafı mütevellisi Nuri Beyefendi'nin zevcesi Hanım-Sultan Hazretleri'nin, yukarıda kaydedilen tarihten altı gün önce bir çocukları oldu.

O günde Hanım Sultan Hazretleri tarafından, âdet olduğu üzere, alay ile beşik göndermek irade buyurulmağla Re'fetlû Sadrâzam Hazretleri tarafından yüz nefer miktarı Enderun ağalarıyla üç nefer Enderun ve üç nefer Bîrûn alay çavuşları sabahleyin erkenden Vezir Hazretlerinin Zeyrek başında bulunan saraylarına vardılar. Bilecümle Sultan kethüdaları ve sultanların Helvacıbaşları davet edilmiş olduklarından sabah erkenden gelip kahveler içildi. Mehterhane ve sade nekkare dahi sabahleyin gelmişti. Mezkûr sarayda bir iki defa sade nekkare fasılları yapıldı.

Saat üçe vardıkda alay mensuplarından iktiza edenlerin askıları (*) aşağıda yazıldığı gibi boyunlarına asıldı ve alay tertip olundukda:

(*) *Hediye olarak verilen, düğünlerde ve alaylarda boyuna asılan gayet süslü kumaş ve ziynet eşyasına «askı» denirdi.*

Önce: Yalnız kılavuz çavuş

Sonra: Sadrâzam Hazretlerinin Ende-

Ayşe Sultan.

run ağaları ikişer ikişer ve aralarında Enderun ve Bîrûn çavuşları hususî elbiseleriyle,

Sonra: Sultanların Helvacıbaşları muayyen üniformalarıyla,

Sonra: Bütün Sultan Kethüdaları ağır kemer, raht ve destar, adî ve erkân kürk ile ve Hanım-Sultan Kethüdaları dahi öyle,

Sonra: Kırk adet meyva, çiçek, şekerleme ve çörek tablaları,

Sonra: Gümüş beşik ve yanlarında boyunları hatâyî askılı Helvacıbaşları,

Sonra: Üç adet tebdil arabaları (**) ve yanlarında ikişer Harem Ağaları,

(**) *İçinde kimin olduğu bilinmeyen arabalar. Yanlarında ikişer haremağası yürüdüğüne göre içlerinde sultanlar, hanım-sultanlar ve sair hanımlar olmalıydı.*

Sonra: Mîralem çavuşu ve zurnazen başı boyunlarında askıları,

Sonra: Sade nekkare faslı ile Sultan hazretlerinin saraylarından çıkıp Atpazarı içinden, Koğacılar ve Sepetçilerden, Şehzadebaşından, Kurabiyecilerden, Veznecilerden, Hasanpaşa hanı önünden Divan yoluyla Aksaraydan, Yusufpaşa çeşmesinden Haseki'de bulunan Hanım-Sultan hanesine varılıp sonra herkes yerli yerine döndü.

Bu alay münasebetiyle verilen askılar:

Kılavuz Çavuşa: 10 vasat telli (***)

(***) *Telli: Kumaş*

Enderun Çavuşlarına: 30 vasat telli

Alay Çavuşlarına: 30 vasat telli

Beşik götüren Adalılardan her nefere 10 olmak üzere 1000 vasat telli

Mîralem Çavuşu ve Baş Zurnazen'e onardan 20,

Baş Nekkareciye ve Mehterhane çavuşlarına 10'ar vasat telli

Teşrifat Kisedarına 10 vasat telli

Sultanların Helvacıbaşlarına, altı kişiye 60 vasat telli

Sadr-ı âlî cündilerine 150 adet. Mehterhane neferlerine 55 adet vasat telli

Teşrifatçıya bir bohça hediye edilmiştir.

A full-length portrait of Napoleon Bonaparte in a military uniform. He is standing in a room with ornate furniture, including a desk with a clock and a chair with a sword. The text "Napolyon'un Misi'i Aşkallı" is overlaid in a stylized green font with a white outline.

Napolyon'un Misi'i Aşkallı

Erhan Öral

Hayat Tarih Mecmuası. Sayı 11. Aralık 1968. S.29-34

18. Yüzyıl sonlarına doğru Bonaparte, Toulon limanında büyük bir donanma hazırlığına başlamıştı. Bunu haber alan Osmanlı İmparatorluğu, hedefin Arnavutluk olacağını düşünmüştü. Bir Fransız gazetesinin, donanmanın Mısır'a taarruz ihtimalini belirtmesi üzerine, devletin endişesi kat kat artmıştı. Bir taraftan gerekli tedbirlerin alınması düşünülürken, bir taraftan da politik yönden çalışmalara başlanmış ve dost devletlere başvurulmuştu. Henüz müsbet bir sonuca varılamamışken, sefer hazırlığını tamamlayan Napoleon, Toulon limanından hareketle, Malta adasına gelmiş, 2 Haziran 1798'de adayı muhasara ve zaptederek Saint Jean şövalyelerinin hâkimiyetine son vermiş, oradan İskenderiye'ye doğru hareket etmişti.

Diğer taraftan Fransız donanmasının Toulon'dan yola çıktığını ve hedefin Mısır olduğunu tahmin eden İngilizler de dört büyük harp gemisiyle İskenderiye yakınına gelmişler, Fransız donanmasını burada bulamayınca, sandalla limana memurlar göndermişlerdi. Karaya çıkan temsilciler, Mısır ayanı ile görüşerek, durumu izah ve kendilerini korumaya geldiklerini anlatmaya çalışmışlarsa da bunu kabul ettirmek mümkün olmamış ve Mısır'daki komutanlar, İngilizler'in teklifinden şüphelenerek, hile ile Mısır'ı zaptedeceklerini sanmıştı. Açıkta demirleyip, Fransız donanmasını beklemeleri, kendilerine, parası karşılığında zahire ve su verilmesi istekleri de reddedilmiş, bunun üzerine İngiliz donanması, Fransız donanmasını aramak üzere denize açılmıştı.

İskenderiye limanına gelen Bonaparte, İngilizler'in Fransız donanmasını aradığını öğrenince, alélacele askerini karaya çıkarmayı düşünmüş, fakat kaleden karşılık verileceğini anladığından, şehrin yakınındaki Murâbıt koyundan karaya beş bin asker çıkarak İskenderiye'ye ulaşmıştı. Bu askerle, şafak vakti İskenderiye'ye karşı hücumla geçilmiş, şehir hazırlıksız ve korunmaya yeteri kadar kuvveti olmadığından teslim olmak zorunda kalmıştı. Napoleon, hiç bir kötü amacı olmadığı, amacının beldeyi Kölemenler'in zul-

münden kurtarmak olduğunu bildirmiş ve halka teminat vermişti.

Bu teminat sözde kalmış, Napoleon, 6 Temmuz 1798'de İskenderiye'den hareket etmiş, Mısır Kölemenleri'nden ve valinin kuvvetlerinden oluşan yetersiz ordu, Napoleon kuvvetlerine karşı koyamamış ve Fransız kuvvetleri, 22 Temmuz'da Kahire'ye girmişti. Bu zafer neşesi uzun sürmemiş, on gün sonra Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, İskenderiye'nin kuzey doğusunda, Ebu Khur limanında bulunan Fransız donanmasını perişan etmiş ve Napoleon, Kahire'de âdeta mahsur kalmıştı. Bonaparte, Mısır'da kalabilmek için Suriye'ye ele geçirmeyi tasarladığından, bu kez planını gerçekleştirmek üzere, ordusu ile Suriye'ye doğru harekete geçerek, Gazze, Remle, Yafa şehirlerini zapt etmiş ve Akkâ kalesini kuşatmıştı. Napoleon, daha önce, Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'ya yazdığı 7 Cemazîyel-ahır 1213 (17 Kasım 1798) tarihli, Arapça mektubunda, Mısır ayanından İbrahim Bey'in Mısır hududu dışına çıkarılmasını ve Mısır yolunun açtılmasını teklif etmiş, bu takdirde Paşa ile savaşmayacağını, Sayda'ya müdahalede bulunmayacağını, tüccar ve ziyaretçilerini koruyacağını belirtmiş ve kendisinin dostu olduğunu bildirmişti (Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 12287/1). Cezzar Ahmed Paşa, bu mektubu geti-

reni huzuruna bile kabul etmemiş, geri çevirmişti. Napoleon bu nedenle Cezzar Ahmed Paşa'ya kin besliyordu.

FRANSIZLAR ZORLANIYOR

Fransız kuvvetleri, altmış dört gün Akkâ kalesini kuşattıktan ve pek çok kayıp verdikten sonra çekilmek zorunda kalmıştı. Yafa ve Gazze'de de tutunamamış, Kahire'ye dönmüştü. Napoleon bu durum karşısında Mısır'da barınmak olanağı kalmadığını anlayınca, iki küçük gemi ile ve gizlice, sanki yardımcı kuvvet sağlamak için, Fransa'ya kaçmıştı.

Aradan geçen zaman içinde, Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa'nın 40-60 bin kişilik bir kuvvetle, ordunun başında Gazze'ye gelmesi üzerine, Napoleon'un vekâleten yerine bıraktığı ve onun Mısır'dan Fransa'ya kaçmasından beri yardım kuvveti bekleyen Fransız Generali Kleber, çaresiz kalınca, Mısır'ı tahliye teklifinde bulunmuştu. Osmanlı, İngiliz ve Fransız temsilcileri arasında imzalanan tahliye şartnamesine göre, Fransızlar'ın üç ay içinde Mısır'dan çıkmaları karara bağlanmıştı (24 Ocak 1800). İngilizler'in, sonradan bu karara karşı çıkmaları ve Fransızlar'ın serbest bırakılmayıp esir edilmelerini istemeleri üzerine, yeniden çarpışma başlamış, bu arada General Kleber bir fedâî tarafından öldürülmüş, bunun yerine geçen General Menou komutasında-

Napoleon Mısır'da

Savaşta ait yapılan tablolarından biri.

ki Fransız kuvvetleri saldırıya geçmişlerse de, İngilizler'in Abu Khur'dan karaya asker çıkarmaları ve Kapdân-ı Der-ya Küçük Hüseyin Paşa'nın yetmiş ge- miyle gelip İngiliz kuvvetlerine katıl- ması karşısında Fransızlar büyük bir ye- nilgiye uğramış, önce Reşid, sonra da Rahmaniyye zaptedilmişti. Daha son- ra, Kahire'nin kuşatılması üzerine, Kahi- re muhafazasında bulunan Fransız Ge- nerali Beliard, tahliye mukavelesi iste- ğinde bulunmuş ve mukavele imzalan- mıştı.

Mukavele gereğince, 10 Temmuz 1801'de Fransız kuvvetleri, Kahire'den çekilmiş, İskenderiye kalesinde bulu- nan General Menou, Fransa'dan yardım gelebileceğini umarak, 26 Ağustos'a ka- dar dayanmış, sonunda o da tahliye ka- rarına uymuş ve teslim olmuştu.

FRANSIZLARIN ÇEKİLİŞİ

Mısır Seferine memur olan Sadrâzam ve Serdâr-ı ekrem Yusuf Ziya Paşa, III. Sultan Selim'e gönderdiği 27 Rebiyülâhır 1216 (8 Ağustos 1801) ta- rihli bir yazıda, Mısır'ın kuyatılma- na başlandığı sırada Kapdan paşa, İn- giliz orduları, Mısır (Kahire) kalesi ile Fransızlar'ın yeniden yaptıkları kale ve palangaların, tabya ve metrislerin re- simlerinin gönderileceği daha önce- den bildirilmişse de, ressamın rahatsız- lanması yüzünden, resimlerin bitirile- mediğini, bu nedenle gönderilmesinin geciktiğini, bu kez tamamlanan resim- lerin gönderildiğini yazmaktadır (Top- kapı Sarayı Arşivi No. E. 4244/2).

Osmanlı ordusu tercümanından

gelen 6 Safer 1216 (18 Haziran 1801) tarihli bir mektupta da, Mısır seferi- nin son bölümü anlatılmakta ve Fran- sız ordusunun, Muharrem'in ikinci günü (15 Mayıs) hücumla geçecekleri- ni, Sadrâzam'ın haber aldığı, Çarhacı Tâhir Paşa'yı 4.000 askerle ileriye gön- derdikten sonra, fecir vaktinde Seras- ker Mehmed Paşa'yı da harekete ge- çirdiği, daha sonra sadrâzamın da dört bine yakın askerin başında savaşa katıl- dığı, bunu gören askere yemden şevk ve gayret geldiği, düşman askerinin önce ayak dirediği, sonra karşı koyama- yarak geri çekildikleri ve daha sonra, üç yerde karşılık vermeye kalkıştıkları, ba- şaramayınca, Kahire'ye iki saat mesafe kalıncaya kadar kaçtıkları, Osmanlı as- kerinin peşlerinden kovaladıkları belir- tilmektedir. Daha aşağıda, bu savaşın, Muharrem'in üçüncü günü (16 Mayıs 1801) olduğu, Kapdan paşa ve İngilte-

Napolyon'un Cezeri Ahmet Paşa'ya yazdı- ğı mektip.

re başkumandanının o tarafa geldikle- ri, gerekli hazırlıklara başlandığı, iki gün sonra sadrâzamın kuvvetleriyle birleşip şehire girileceği, Fransa askerinin mev- cudu ve kaybı açıklanmaktadır. Mektup şu satırlarla son bulmaktadır: "Adı geçen savaşın resmi, alelacele kurşun kalemle bir kâğıdın üzerine çizilmiş olunmakla, gerek adı geçen resim ve gerek devletlû sadrâzam hazretlerinin zaptyledikle- ri çeşitli yerlerin diğer altı tane resmi, ta- rafınıza gönderilmiştir. Bundan başka, Allah'ın yardımı, padişahın teveccühleri ve sadrâzamın dağlar misüllü tedbirle- riyle birkaç güne kadar Kahire'nin zap- tına ait resmin de gönderileceği umul- maktadır.»

Burada verdiğimiz Mısır Seferi'ne ait resimler, resim sanatı bakımından bir değer taşımaları bile, yerlerinde yapılmış ve otantik oldukları için tarih ba- kımından değerli belgeler olduğu kanaa- tindeyiz.

İkinci tablo.

Avnillah

Korvetinin Batışı

İtalyanlar'ın 28 Eylül 1911 tarihli ultimatomu, Türkiye ile İtalya arasında bir savaşı kaçınılmaz hale getirmişti. Nitekim ertesi gün savaş başladı ve savaşın ilk aylarında Türk donanması büyük kayıplara uğradı.

29 Eylül 1911'de İtalyan savaş gemileri, Hamidiye, Alpagot ve Tokat torpido- larını batırdı. Trablus yatını ele geçirdi. 2 Ekim 1911'de Basra'ya gitmek üzere Hudeyde önlerine varmış bulunan gambot, hücumu uğrayarak batırıldı.

6 Aralık 1911'de Haliç gambotu. Akabe limanında üstün düşman kuvvetleri tarafından batırıldı. Geminin komutanı şehit düşünceye kadar kendisini müdafaa ettikten sonra, deniz musluklarını açarak gemisini batırmak zorunda kaldı.

7 Ocak 1912'de, Ordu, Refahiye, Ayıntab, Bafra, Kastamonu ve Muha gambotları ile Şıpka yatı, Korfu'da önlerinde bir kruvazör ve iki muhripten oluşan İtalyan deniz kuvveti ile savaşa tu-

tuşmasına rağmen, gambotlar harap oldu. Şıpka yatı düşmanın eline geçti.

Bir buçuk ay sonra gazetelerde şu haber okunuyordu:

«Avnillah korveti ile Ankara torpido- botu, İtalyan savaş gemilerinin taarruzuna uğradı. Ümitsiz bir savunmadan sonra batırıldılar.» Takvimler 24 Şubat 1912'yi gös teriyordu.

Avnillah korvetinin genç bir subayı olan Ordulu Nazif Bey kurtulan talihli iki subaydan biriydi. Yaralarına rağmen sahile ulaşmış ve kurtulmuştu. Yıllar boyunca donanmaya hizmetten sonra bir kenara çekilerek fırtınalı ömrünü sessiz sedasız tamamladı. Onu ziyarete gittiğimiz zaman, yelkenli-buharlı savaş gemileri devrinin mükemmel bir armadoru ile karşı karşıya olmanın hazzı içinde kalır âdetâ nefesimizi dahi tutar, onu dinlerdik. Bir türlü tam anlamıyla bilemediğimiz, yelkenlerin, direklerin, türlü arma ve donanımların düzenini anlatırken,

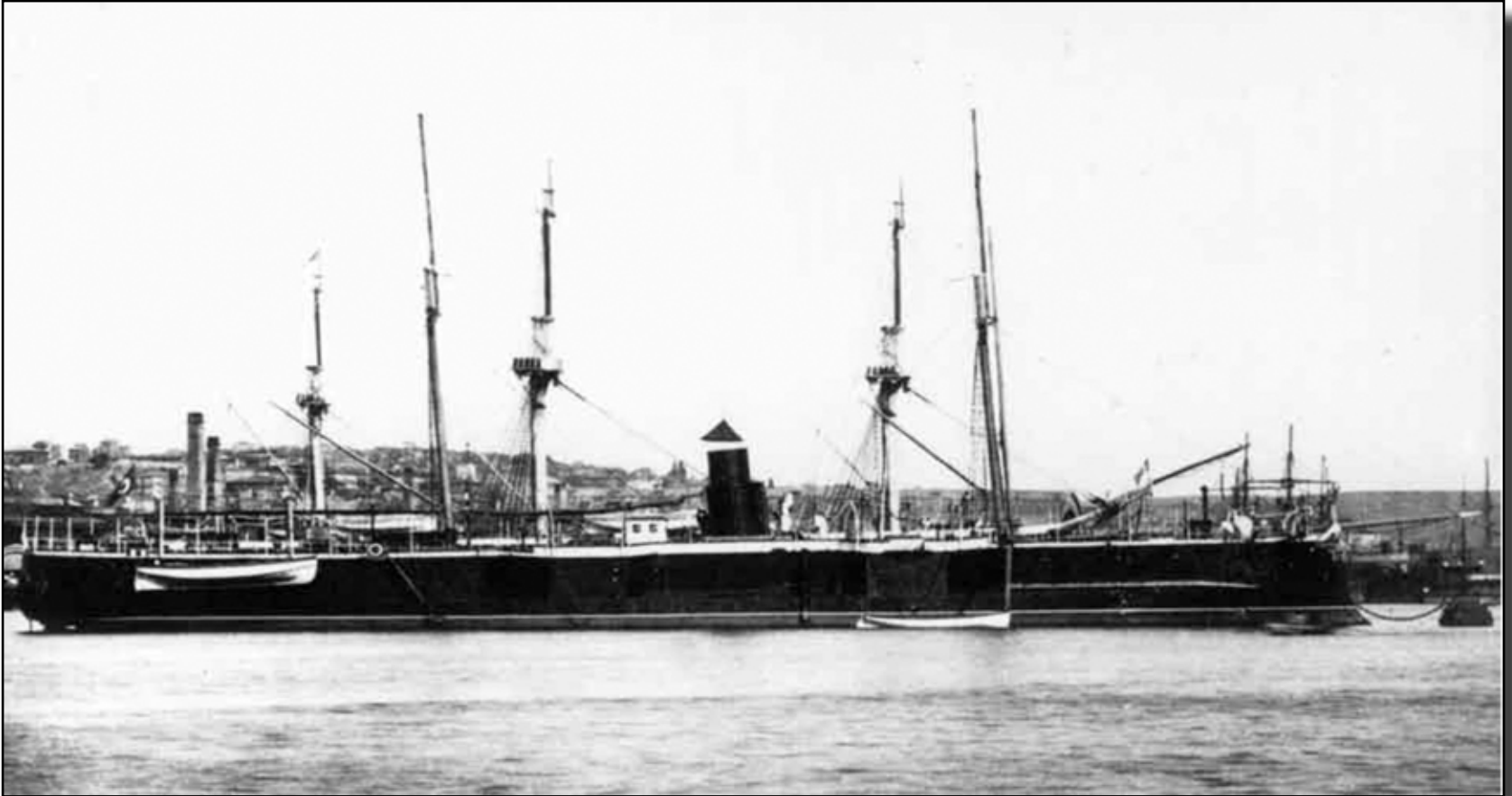
bunları eliyle koymuş gibi tarif ederdi.

Nazif Bey, Avnillah korvetinin batışını şöyle anlatmıştır:

«Avnillah, 1867 yılında hizmete girmiş, 44 yaşında, 2400 tonluk bir gambottu. Altı adet 5.7 santimetrelık topu vardı ki, olsa olsa bunlarla sandal batırılırdı. Eğer top diye sayılırsa bir tek baş taraftaki topu söylemek gerekir. O da küçük çaplı ve ağır atışlı, eski tip bir silâhtı. 200 ton kömür alır ve 12 mil azamî sürat yapardı. Avnillah 1907 yılında gördüğü onarıma rağmen, ise yarar durumda değildi. Halbuki Ankara torpido- botu ile Avnillah, Beyrut ve çevre sahillerini korumak görevini yüklenmişlerdi.

«Bir gün ufukta üç büyük harp gemisi belirdi. Tevekkülle bu gelişi seyrettik. Yaklaştıkça devleşen üç italyan kruvazörü idi bunlar. Sonra koşuşarak top başı ettik. Çarpışacaktık, ama ne ile? Hangi silâhlarla?

«İlk düşman mermisinin namludan

Avnillah Korveti Haliç'te.

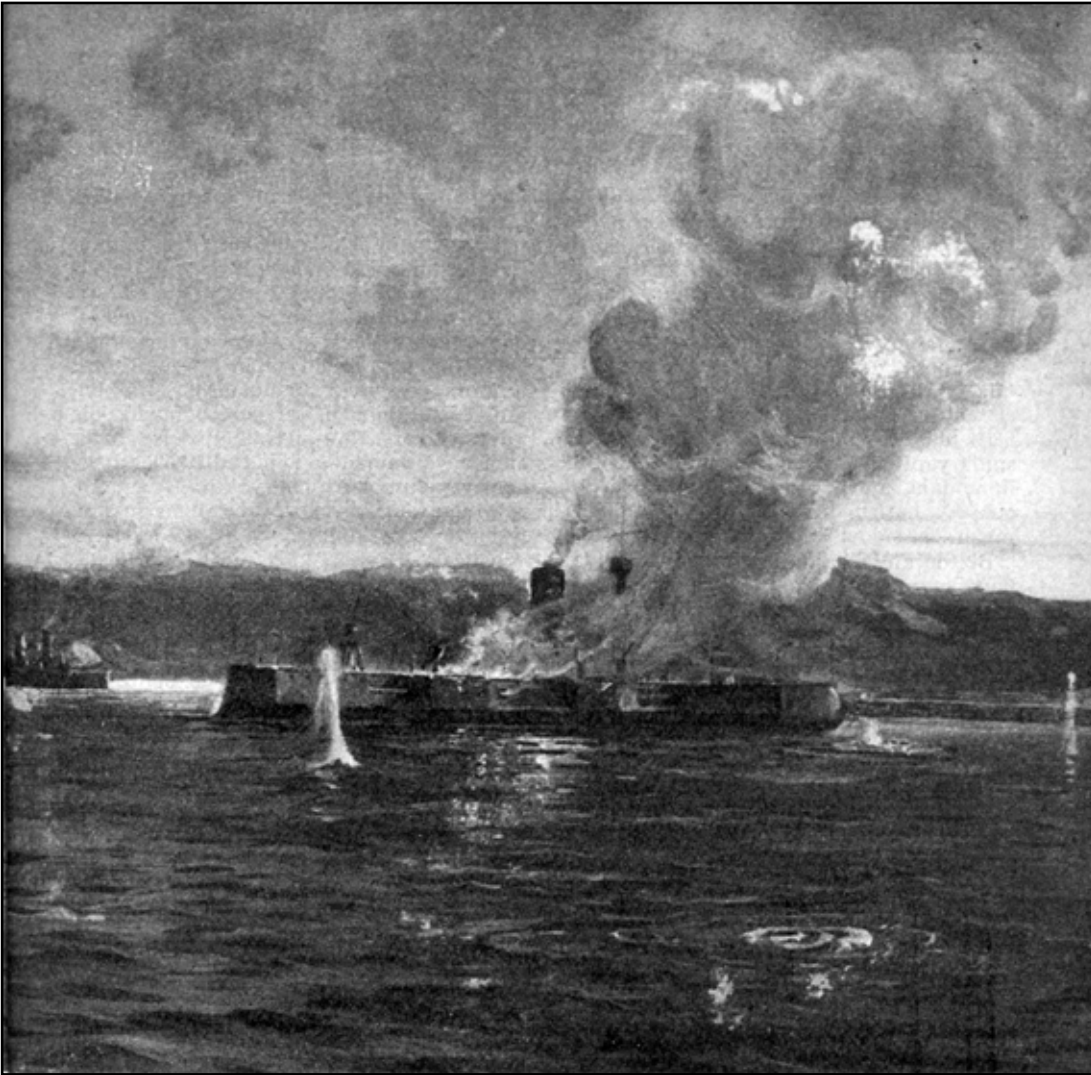
Avnillan korvetinin subay kadrosu.

çıkışında yaptığı dumanları, sonra vınlayarak limandaki mavnaların arasına düşüşünü çok iyi hatırlıyorum. O an, heyecanlarımızın en yüksek olduğu dakikalardı.

«Biz de ateşe başlamıştık. Ancak İtalyan savaş gemileri bizimle alay edercesine mendirek (dalgakıran) ağzına ka-

dar yaklaşarak atışı şiddetlendirdiler. Artık cehenneme düşmüş gibi 90'lık, 75'lik mermiler yanibaşımızda büyük tarrakalarla patlıyordu.

«İtalyanlar, sadece savaş gemilerini zararsız hale getirmek için sınırlı atış yaptıklarını ilân etmelerine rağmen, Beyrut da bu baskında hasar görmüştü.

Avnillah'ın batışına ait tablo.

Nitekim limanda pek çok mavna batmış, şehirde ise hastane ve çeşitli binalar bombardımandan zarar görmüştü. İtalyanlar, Türk savaş gemilerine ateşe başladıkları anda şehirde büyük bir panik çıkmıştı. Çünkü liman içinde patlayan mermilerin ardından iç mahallelerde bile isabetler meydana gelmişti.

«Ankara torpitobotunu pek göremedim, ama limanın şehre en yakın bir kısmında ve rıhtımlara paralel yatan bu gemi, bize göre çok genç bir tekneye sahip bulunmasına rağmen, bu derece büyük bir kuvvete karşı duramazdı. Biz ise artık alevler ve dumanlar içindeydik. Ne yaparsak yapalım kurtuluş yoktu. Avnillah, ağır ağır batıyor ve yine aynı şekilde iskeleye doğru yatıyordu.

«Güverte, baştan kıça yaralı erlerle doluydu. Alt güvertelerden inlemeler, feryatlar geliyordu. Birden çok yakınımızda yeni bir patlama oldu; bu bir başka isabetti. Bu kez ben de yaralanmıştım. O anda yanımda Beyrutlu bir genç belirdi ve beni sürürmesine gemiden çekerek, beraberce geldiği sandalına indirdi. Baştan kıça iskele koridordan geçerken, top başında silâhına sarılmış bir süvari ile karşılaştım. Elimi uzatıp, —hadi siz de acele edin— diyecektim; halbuki o belki birkaç dakika önce ruhunu teslim etmişti, fakat çarpışma azmi içinde canlı gibi duruyordu.

«Avnillah, tamamen batmadı, limanın sığ tarafında dibi bularak baştan ve kıçtan oturdu kaldı. Ankara torpitobotu ise bacasına kadar sulara gömülmüştü.»

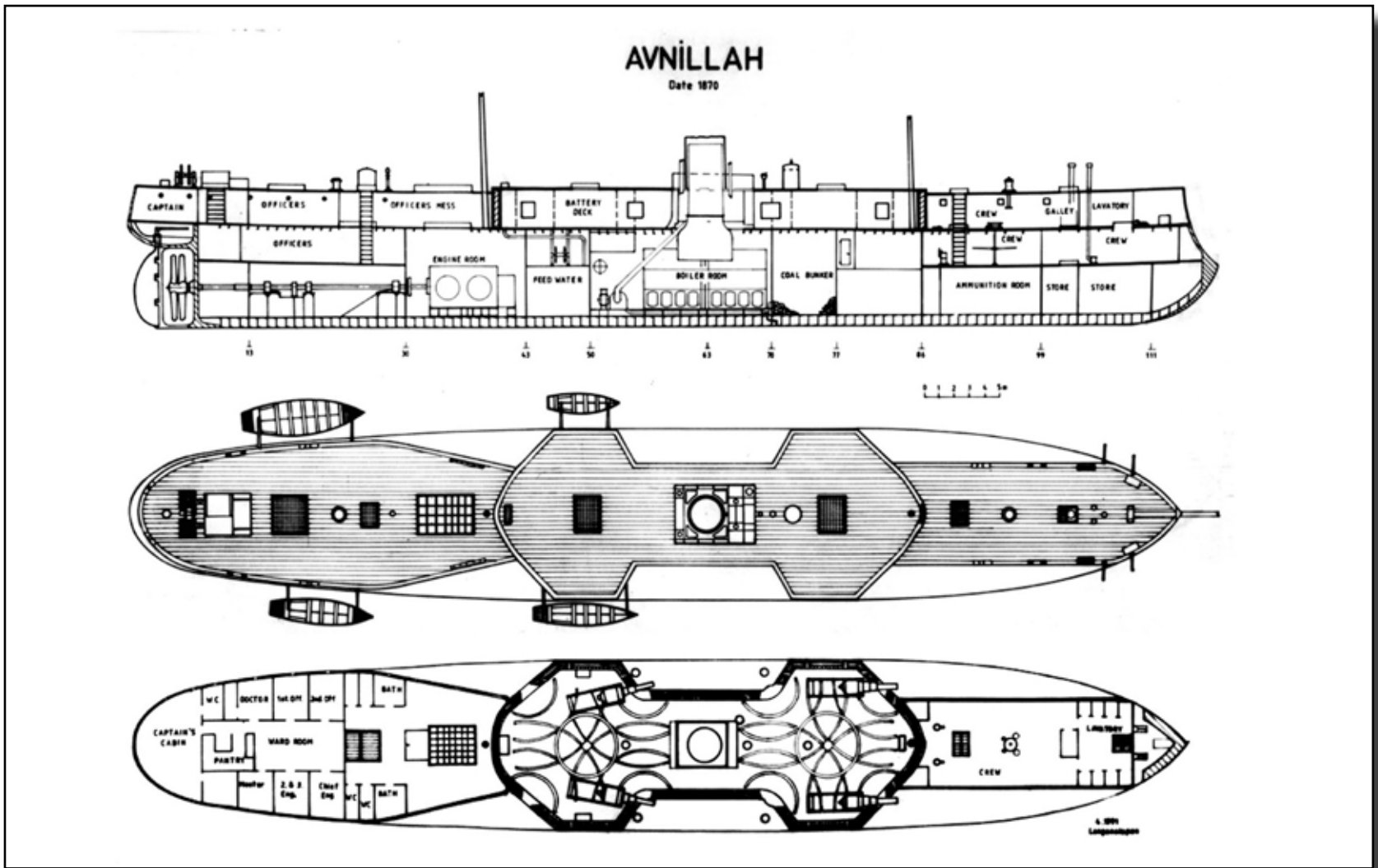
BİR TABLONUN HİKÂYESİ

Avnillah ve Ankara harp gemilerinde şehit olan personele ait Deniz Müzesi arşiv bölümünde yeterli bir kayıt bulunmamaktadır. Kazaya uğrayan gemilere ait dosyadaki defterlere göre şehit olanlar, 2 subay ve 49 erden ibarettir. Yine bu dosyada bir de şöyle bir kayıt vardır: «Şehit olanlar ve gemi personelinin kimlikleri bilinmiyor!»

Ordulu Nazif Kaptan'ın yağlıboya tablosunda tarihleşen hikâyesi şöyle bitir:

«Günlerce Beyrut hastanesinde tedavi edildik. Devlet, gücü yettiği kadar bizi aradı, baktırdı. Sonra bir gün kahramanlığımızdan ötürü, altın madalyalarla taltif edildik. Aslında bu madalyayı göğsüme taktıkça derin bir ıztırap duydum; bu yüzden bir gün çıkarttığım madalyayı bir daha kendim bile görmedim.

«Hastaneden çıktığım zaman, lima-

Avnillah korvetinin planı.

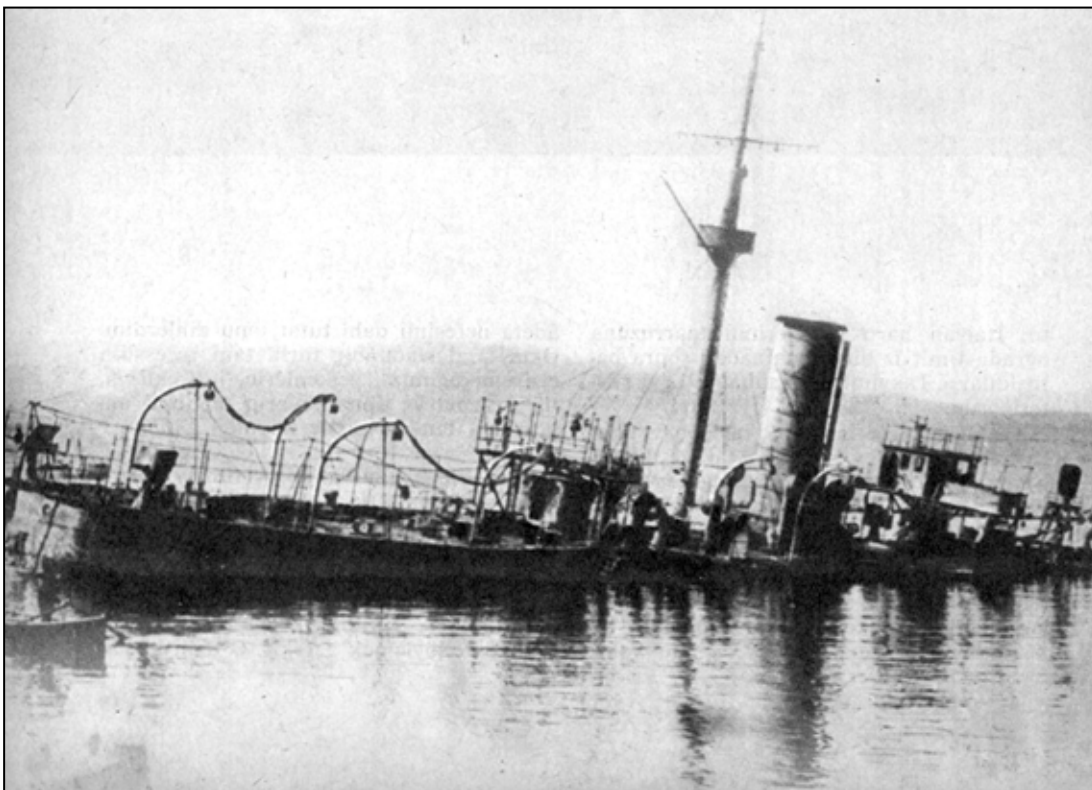
na gidip, hükümetçe verilen emir üzerine toplan ve diğer gerekli parçaları sökülerek İstanbul'a nakil hazırlığı yapılan gemimi seyrettim. O zaman İngiliz konsolosu tarafından bombardıman esnasında Avnillah'ın güzel bir resminin çekilmiş olduğunu söylediler.

«Bir dost aracılığı ile bu resmin bir

kopyasını alarak, yağlıboya tablosunu yaptırmak nasip oldu.

«Bu süre zarfında Avnillah da, Ankara da sökülüyordu. Yine bir gün Avnillah'a kadar sandalla ulaştım ve su üstünde kalmış güvertesine çıktım. Zabitane salonuna üst kaportadan baktığım zaman, durgun su içinde yüzen bir

tablo çerçevesine birden elim uzandı, işte bu çerçeve, tatlı, acı hatıralarımızın bulunduğu Avnillah'tan bana kalan tek yadigar oldu. Sonra bu çerçeveye yine Avnillah'ın yağlıboya tablosunu yerleştirdim. Seneler boyunca da benimle beraber, odamın bir duvarında yaşadı durdu.»

Avnillah yarı batmış durumda.

Avnillah Korvetinin özellikleri:

Avnillah Korveti, İngilterede, Londra şehrinin Blackwall semtindeki, Thames Iron Works firmasına, Osmanlı devleti tarafından 1867 yılında zırhlı korvet olarak sipariş edilmiştir. 1868 yılında kızağa konularak, 2 Nisan 1869'da denize indirilmiş ve 1870 yılında hizmete girmiştir. 1878 yılına kadar İstanbul'da yatmış ve 1806 yılında Ansaldo firması tarafından yeniden donatılarak, 1810 yılında Beyrut'ta istasyonier olarak görevlendirilmiştir.

Deplasmanı 2362 ton olan geminin boyutları: Loa 71,9m, Lpp 68,9m, B 10,9m ve D 5.0m'dir. Teknesi sac olan geminin buharlı makinesine bağlı 2 uskuru bulunmaktaydı. 12 kts hız yapabilen geminin 15 subay ve 130 gemici mürettebatı bulunuyordu.

Sürre Alayları

Hamza Tahiroğlu

Bilindiği gibi Hz. İbrahim, Kabe'yi Allah'ın birliği adına inşa etmişti. Kur'an-ı Ketim'e göre Hz. İbrahim'e Tanrı tarafından şu emir tebliğ edilmişti: «Biz İbrahim'e Beytullah'ın yerini göstermiş ve ona demiştik ki: "Bana, bir ortak koşma. Evimi tavaf edecek olanlar için temizle, herkesi hacca davet et, onlar yaya olarak veya hut develerle gelsinler. O, develiler, en uzak yoldan gelirler. Malum olan günlerde benim adımı anmak isterler."»

Hız. İbrahim, Tanrı'nın buyruğunu alınca, bunu halka duyurmak için o gün «Makam-ı İbrahim» denilen yere çıktı. «Ya İbadullah!... Cenab-ı Hak kendi namına yapılmış olan Kabe'yi tavaf etmenizi emrediyor. Allah'ın size farzettığı bu davate icabet ediniz,» diye seslendi.

O günden sonra Hz. İbrahim'in koyduğu kurallar içerisinde halk Hacca gelmeye başladı. Fakat bu durum, İslâm'dan önceki Araplar tarafından değiştirildi. Gerçi Araplar her yıl belirli bir zamanda Kabe'yi ziyaret ediyor ve putlara kurban kesiyorlardı, ama Haccın, Allah tarafından Hazret-i İbrahim aracılığıyla farz edilmiş olduğunu unutmuşlardı. Hac esnasında Allah'ın adını anarak ona dua edecekleri yerde, dedeleri ve büyük atalarının zenginliklerini, kadınlara düşkünlüklerini sayıp anlatıyorlardı.

Hız. Muhammed zamanında ise durum tekrar Hz. İbrahim zamanındaki şekle döndü. Hac, İslâm'ın farzlarından biri oldu. Bu nedenle Hac mevsiminde binlerce Müslüman, Hac görevlerini yapmaya koştu.

Osmanlılar devrinde Hacca gidecekler bir kabile halinde yola çıkarlardı. Bunların arkasından da padişahın, sarayın ve ayrıca halkın değerli hediyelerini Mekke ve Medine'ye götürecektir olan Sürre alayı yola çıkardı.

Haremeyen adı verilen Mekke ve Medine'ye, Hac mevsiminde Sürre göndermek, Abbasiler zamanında âdet olmuştu.

Osmanlılar'dan ilk Sürre yollayan padişah, Çelebi Sultan Mehmed'tir.

Halifeliği resmen Osmanlılar'a getiren Yavuz Sultan Selim ise, Sürre alayını bir nizam ve düzene bağladı.

Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı topraklarına katmasından sonra Mısır'daki bazı gelenekler devam ettirilmiştir. Bunlardan biri

de Haremeyn'e Sürre yollamak usul ve törenleriydi.

Yavuz, Kabe örtüsünü bundan sonra kendisinin dokutup göndereceğini söylemişti. Ancak örtünün eski Memluk sultanlarından Aybek et-Türkmanî'nin zevcesi Şecerüddürre Hatun tarafından dokutulduğu ve bu işe özgü bir vakıf kurulduğu söylenince koca sultanın, bu hizmeti yerine getiremediği için, bir hayli hayıflandığını biliyoruz.

Surre; kese, akçe kesesi, para kesesi demektir. Terim olarak Osmanlı Devleti tarafından her yıl Hac mevsiminde Haremeyn-i Şerifeyn ahalisine gönderilen aynî ve nakdî yardımlara denilir. Gönderilen paralar keselere koyulduğu için bu adı almıştır. Bir adı da malûmiyye idi.

Sürre alayı ve «Mahmil-i Hümayûn» a saray ve halk çok ilgi gösterirdi. Çünkü alay, Mekke ve Medine'ye yalnız sarayın değil, aynı zamanda halktan da isteyenlerin hediyelerini götürürdü. Bunlar, sahiplerine teslim edilmek üzere meşin çantalara konurdu.

Saraya ait mahmil-i hümayûn'da ise, kutusal makamlara, Mekke ve Medine emirlerine ve ileri gelen kimselere verilmek üzere; elmas ve inci işlemeli hilatlar, mücevherli kılıçlar, değerli ve eşine ender rastla-

nan halılar, paha biçilmez değerinde Kurân-ı Kerîm'ler bulunurdu.

Sürre alayının her yıl Şaban ayının 15. günü saraydan kalkması âdeti. Saray, mahmil-i hümayûn'a refakat edecek olan şahısları belirler, Şaban'ın 15. günü bu kişilerle birlikte Sürre emîni, evkaf nâzırı ve diğer devlet ileri gelenleri sarayda toplanırdı. Hediyeler, evkaf nezaretinin temin ettiği develere konur ve kızlarağası vasıtasıyla sarayın bahçesine çıkarılırdı.

Bundan sonra padişahın bizzat seyrettiği tören başlardı, önce kızlarağasının saray bahçesinde dolaştırdığı deve seyredilirdi. Kızlarağası bu işi yaparken heyecandan titrerdi. Zira padişah, âdet üzere deveyi üçüncü dolaşımdan sonra evkaf işlerine bakan paşaya vermesini emretmezse, zavallının görevi son bulurdu. Çok zaman kızlarağasına kızan padişahlar, Sürre alayı günü herkesin gözü önünde ağayı azlederlerdi.

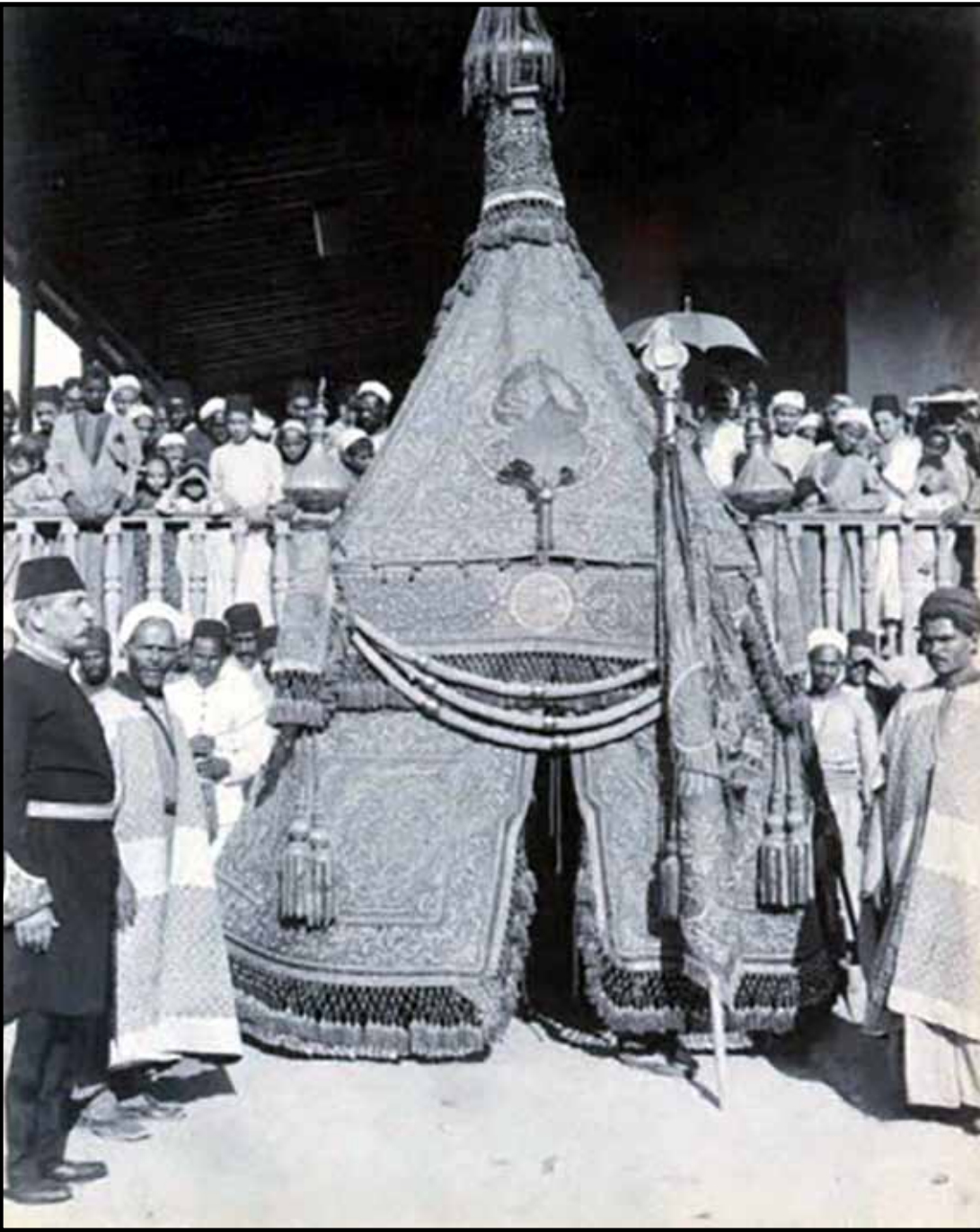
Azledilmeyen ağa, devenin yulânını 3'üncü dolaşımdan sonra, paşaya teslim eder, o da bir kere daha dolaştırır, Sürre emînine verirdi.

Bu törenden sonra önde teşrifatçı, onun arkasında da kaftancıbaşı, müjdecibaşı, kâhya, Sürre emîni ve develer geçerdi.

Sürre alayı, Kabataş'tan gemiyle

Bir Sürre alayı yola çıkarken yapılan tören.

Surre alayı yola çıkarken.

Üsküdar'a geçerdi. Üsküdar'da mutasarrıf tarafından karşılanan alay, Paşakapısı'na getirilirdi. Mutasarrıf burada sürreyi makbuz karşılığı teslim alırdı.

Sürre buradan jandarmaların refakatinde yola çıkar, Hicaz'a gelirdi. Mahmil-i hümayûn'un çölde eşkiya saldırısına uğradığı da olurdu. Bu yüzden alaya, Şam'da muhafızların katılması âdetti. Osmanlı devletinin son zamanlarında mahmiî, alaylarla gitmez olmuş, bunun yerine her yıl kurşunlu ve mühürlü sandıklar, tren aracılığıyla Hicaz'a ulaştırılmıştır.

Sürre gönderilmesi ilk İslam devletleriyle birlikte başlamıştır. İlk Sürreyi gönderen, Abbâsî halifeleridir. Mısır'da kurulan Fatimî Devleti de her yıl Mekke ve Medine'ye para gönderirdi. Fatimîlerden sonra Mısır'da kurulan Eyyubîler Devleti ve onlardan sonra Mısır'a hakim olan hem Türk Memluklar Devleti, hem de Çerkez Memluklar Devleti sultanları Mekke ve Medine'ye para göndermeye devam etmişlerdi. Mısır'dan gelen paraya "Sadakât-ı Mısır" (Mısır sadakaları) denilirdi. Sürre, Hz. Peygamber'in doğduğu Mekke'ye, yerleştiği ve âhirete intikal

ettiği Medine'ye ve Müslümanlarca bu iki şehirden sonra kutsal kabul edilen Kudüs'e gönderilirdi. Ayrıca yol güvenliğini sağlamak için Mısır ve Şam hac yolu üzerinde bulunan göçebe Arap kabilelerine de atiy-

ye adıyla bol miktarda para yollanırdı.

Sürre gönderilmesi ve dağıtılması Hac kabilelerinin uğurlanmasıyla birlikte yapı- lırdı. 1714'ten önce Mısır ve İstanbul olmak üzere iki merkezden Sürre gönderilir; her iki Sürre Şam'da birleşir, öylece Hicaz'a giderdi. Bu tarihten sonra Mısır Sürresi de İstanbul'a aktarılarak tek merkezden, sadece İstanbul'dan gönderilmiştir.

Eylül 1708 tarihli bir emirde "Üsküdar'dan Şam-ı şerife varıncaya kadar yol üzerinde bulunan vezirler, beylerbeyiler, sancakbeyleri, kadılar, mütesellimler, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları... ve voyvodalara hüküm ki, surre emini olan Derviş Mehmed... hanginizin bölgesine ve yönetimi altındaki yere varırsa gerekli ihtiyaçlarını karşılayıp tehlikeli yerlerde yanlarına tüfenkli asker koşarak emin ve salim birbirinize ulaştırıp gideceği yere ulaştırmaya dikkat edesiniz ve özen gösteresiniz..." deniliyordu. Bu emirden her yöneticinin kendi bölgesinde gerekli tedbirleri almasının şart olduğu anlaşıyor.

Bunların dışında çeşitli hilelerle hac kabilelerinin soyulduğu da vakidir. Seyahatnâme'nin 9. cildindeki bir hikaye, hacıları ne gibi tehlikelerin beklediğini çok güzel anlatır:

"1035/1626 tarihinde Urban (Bedeviler) şeytanî bir hile ile bir darılı helva hazırlayarak birkaç genç kız ile kaleye gönderirler. 'Merhum helvasıdır' diye ağlaşıp giderler. Neferler de 'Can helvasıdır, sevap-tır' diye yiyince kimisi uyur, kimisi de bayılır. Urban da mızraklarını birbirine bağlayıp merdivenler yaparak kaleye çekinmeden ve korkmadan girerler ve bütün Müslüman gazileri boğazlayarak şehit ederler, ne var ne yok bütün mallarını alıp giderler."

Sultan III. Ahmed zamanında Şam valisine gönderilen bir emirde ne yapıp edip hac güzergâhında bulunan Urban kabilelerine atiyyelerinin derhal verilmesi, eğer hazinede yeteri kadar para yoksa borç bulunup bu paraların kabile şeyhlerine ulaştırılması sıkı sıkı tenbih edilmekteydi. Emrin yerine getirilip getirilmediğini bilmiyoruz. An-

Bir Sürre alayı tablosu.

Sürre alayının tasviri bir resmi.

cak paraları ödendiği hâlde yine hac kafilelerini vurdukları, soydukları ve insanları öldürdükleri belgelerle sabittir.

Küçük bütçeli iyilikler

Osmanlı Devleti kendi bütçesinden pay ayırdığı gibi sistemin işlemesi için Mekke ve Medine'ye ait vakıflar (Haremeyn Vakıf-

ları) kurmuştu. Büyük vakıfların çoğunun da gelirlerinin bir kısmını Haremeyn'e hasrettiklerini biliyoruz.

Haremeyn vakıfları Mekke ve Medine'de bulunan kutsal yapılar, hayrat, imar hareketleri ve bu şehirlerde yaşayan insanlara yardım gayesiyle kurulmuştur. Bu vakıflar, ilk başlarda Bâbüssaade ağaları yönetimin-

deyken 28 Mayıs 1588'de Dârüssaade Ağası Mehmed Ağ'a verilmişti. Nezâret oluşmasından sonra padişahların, padişah hanımlarının, annelerinin, sultanların ve diğer hanedan üyeleriyle Dârüssaade ağalarının vakıflarının idareleri de eklenince çok büyümüş ve Haremeyn Müfettişliği, Haremeyn Muhasebeciliği, Haremeyn Mukataacılığı ve Dârüssaade Ağası Yazıcılığı adlarıyla dört memuriyetle yönetilmeye başlanmıştır.

Haremeyn'e bağlı vakıfların yönetiminde zamanla görülen aksaklık yüzünden yönetimde değişikliğe gidildiği olmuştur. I. Abdülhamid, kurduğu ve Hamidiye Evkafı adıyla bilinen vakfın yönetimini Dârüssaade ağalarına şart eylemesine rağmen 19 Ocak 1775'de Mirahur Mustafa Ağ'a vermiş, Sultan II. Mahmud da Mayıs 1809'da kurduğu vakfını babası Sultan I. Abdülhamid'in vakfına katarak iki vakfı birleştirmiş ve mütevellî kaymakamlığına Mehmed Tahir Efendi'yi getirmiştir. 24 Eylül 1826 tarihinde Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti kurularak Dârüssaade ağası nezareti dışındaki vakıflar birleştirilmiş, Haremeyn vakıfları bir müddet daha Dârüssaade ağaları nezaretinde devam etmiş, nihayet 1839'da vakıfların idaresi Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne geçmiştir.

Haremeyn vakıflarının en önemli icraatları Mekke ve Medine ile Kudüs'teki insanlara surre adıyla para yardımı yapmalarıdır. Her yıl düzenli olarak Mekke ve Medine'de bulunan seyyidler, şerifler, bu şehirlerin kadıları, yöneticileri, ulemâsı, şeyhleri ve bütün halkına elimizdeki defterlerde gördüğümüz üzere bol miktarda para göndermişlerdir. Bu büyük vakıfların yanında belki göz önüne alınamayacak kadar azıcık varlıklarını Haremeyn fukarasına bağışlayan insanlar da vardı. Tek bir evi olan erkek ve kadınlar, mülklerini, sığındıkları evlerini kendilerinin den sonra eşlerine, çocuklarına, yanlarında bulundurdıkları ahretliklerine veya azatlı cariyelerine (utekalarına) oturmaları için şart edip onların ölümünden sonra Haremeyn'e vakfetmişlerdir. Kendilerinin veya yanlarındaki azatlılarının soylarının kesilmesinden sonra mülkün akıbeti de belli olmuş ve bunların gelirleri Peygamberimizin hemşehrileri Medine fukaralarına bağışlanmıştır.

Büyük vakıfların büyük miktarda gönderdiği paranın yanında bunların önemli bir miktar teşkil etmedikleri görülür. Ancak niyetteki içtenlik göz önüne alındığında bu küçük bağışların tartışılmaz bir güzelliği ve asilliği vardır. Hacı Hüseyin Mahallesinden Ayşe Hatun, Balaban Ağa Mahallesi'nden Emine Hatun, Firuz Ağa Mahallesi'nden Belkis Hatun, Atik Ali Paşa Mahallesi'nden Rahime Hatun, Rabbia Hatun ve Uzun Suca Mahallesi'nden Abdülmennan oğlu Ali Bey gibi 18. asır İstanbul'undan insanlar, bütün mal varlıklarını Peygamber Efendimizin hemşehrilerine bağışlayarak gelecek nesillere güzel bir dinî ve ahlakî miras bırakmışlardır.

Sürre alayı töreni.

İlk Diplomalı Hekimimiz Salih Efendi

Hasan Cevahir

1816 yılında İstanbul'un Cihangir semtinde (H. 1231) tüccardan Hacı İsmail Efendi'nin erkek bir evlâdı dünyaya geldi. Adını Salih koydular.

Küçük Salih ilk eğitim kademelerini aştıktan sonra temelini Sultan Mahmûd-ı Adlî'nin attığı Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne'ye öğrenci olarak kaydolundu. Burada onu her sınıfta çok çalışkan ve daima sınıfının birincisi durumundaydı.

1843'te adı geçen okul ilk mezunlarını verdi.

Burada aklımıza bir soru geliyor. Okul, II. Sultan Mahmud devrinde 14 Mart 1827'de kurulduğu ve eğitim süresi de dört yıl olduğu halde ilk mezunlarını nasıl oluyor da açılıştan tam on altı yıl sonra veriyordu?

Bunun cevabı ise şöyleydi: Okul bu on altı yıl içerisinde zaman zaman mezunlar vermişti. Ama bunlara belirli bir merasimle diploma verilmemiş, mezunların bir görev tayin edilmesiyle yetinilmişti.

Ödrenğin meşhur Sadrâzam Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa bu arada mezun olanlardandır. Kendisine ilk görev olarak, o zaman Trablusgarp'ta bulunan ve daha sonra Kapdan-ı Derya yapılacak Çengeloğlu Tahir Paşa'nın maiyet tabipliği verilmişti. Okulda önemsiz denilemeyecek bazı iyileştirmeler yapıldıktan sonra, sonunda tıp tarihine geçmiş ilk diploma dağıtım merasimi, ancak 20 Eylül 1843'te (25 Şaban 1259) yapılabildi. Bu sınava devrin padişahı Sultan Abdülmecid de şeref vermiştir.

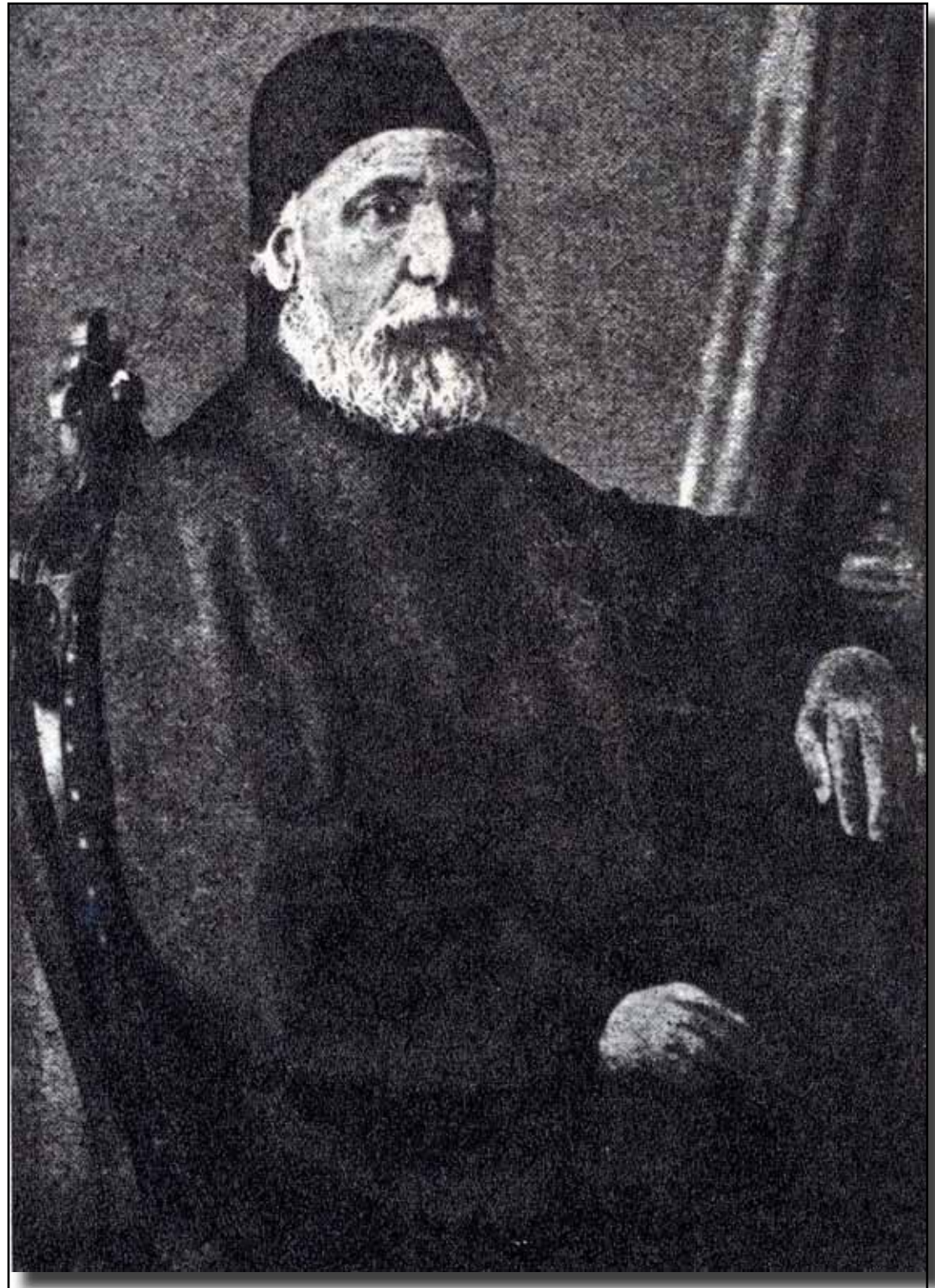
Sınav günümüzdeki Galatasaray lisesinin bulunduğu yerde bulunan ve sonradan bir yangınla kül olan, kül olurken de XIX. yüzyıl tıp tarihimiz için önemli pek çok vesikayı beraberinde yokeden «Galatasaray Tıbbiyesi»'nde yapılmıştır.

Padişahın beraberinde bazı vekiller, yaverleriyle misafir olarak o sırada İstanbul'da bulunan Eflak Voyvodası da vardır. Padişah «Galatasaray Tıbbiyesi»'nin cümle kapısında Hekimbaşı Abdülhak Molla Bey, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye-i Şâhâne'nin Ders Nazırı Hayrullah Efendi, Sultan Mahmud-ı Adlî'nin Viyana'dan özel olarak eğitim için getirtmiş olduğu Muallim-i Evvel Charles Ambrois Bernard tarafından karşılanmıştır. Okulun bahçesinde, okulun her sınıfına ait öğrenciler askerî üniforma içinde düzenli saflar hâlinde hükümdarı karşılamışlardır. Yani padişah

askerî merasimle karşılanmıştır. Okulda kısa bir süre dinlenen padişaha bu arada okulun çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

Padişah bundan sonra, son sınıf öğrencilerinin sınavlarının başlamasını, sınava giren öğrencinin etek öpmesine gerek bulun-

madığını, sadece askerî resm-i selamla yetinilmesini, mümeyyiz heyeti ile öğrencilerin sınav sırasında oturmak yetkisine sahip bulunabileceklerini sözlü olarak veniyor. Biliniyordur ki Osmanlı padişahlarının eteği öpülürdü. Huzurunda Kırım hanları hariç kim-

Salih Efendi.

se oturamazdı. O zamanlar okulda bütün dersler Fransızca olarak yapılmaktadır. Sınav da bu nedenle Fransızca olarak yapılacaktır. Aslında Sultan Abdülmecid de bu dili çok güzel bilmektedir.

Sınava ilk başta Salih Efendi alındı. Salo-
nun dip kısmını padişah ve maiyeti erkânı,
bunların hemen sol taraf köşeyi de jüri iş-
gal etmiştir. Salih Efendi başında fesi oldu-
ğu halde (çünkü Osmanlı terbiyesinde bir
gencin, değil padişah hattâ babasının hu-
zurunda bile başı açık oturması büyük hür-
metsizlikti) asker adımlarıyla salonda yürü-
dü. Padişaha on adım kala durup onu as-
kerce selâmladı. Ayakta hazır ol vaziyetin-
de bekledi. Padişah mütebessim bir çeh-
re ile kendisine oturmasını işaret etti. Salih
Efendi çok ciddi bir şekilde sınav sandal-
yasına oturdu. İlk soru anatomi ile ilgiliydi.
Salih Efendi:

— Au nom de Dieu Cl-
6ment et Misericordieux!
(Bismillâhirrahmanirrahîm) de-
dikten sonra yine Fransızca ola-
rak: — Vive Sa Majeste Sultan
Abdulmedjid Khan! (Pâdişâhım
Çok Yaşa)! diyor ve sorunun ce-
vabını çok açık ve güzel bir
Fransızca'yla vermeye başladı.

Arkadan fizyoloji ile ilgili di-
ğer bir soruya geçildi. Buna da
verilen cevaplar yine Fransız-
ca olup öncekinden aşağı değil-
di. Daha sonra o zaman «Patho-
logie Generale» denilen Emrâz-ı
Umûmiye'ye daha sonra da Me-
decine Interne (Dahiliye) ve Me-
decine Externe'e (Hariciye) ait
sorular sıralanmaya başladı. Bi-
zim Salih Efendi memnun. Hiç
zorlanmıyordu. Memnundu,
çünkü gece gündüz çalışmaları-
nın semresini bugün almaktay-
dı. Pâdişâh'a bu vesileyle kendi-
ni tanıtmış olmaktaydı.

Bu süre sorular devam et-
mekte fakat konu hıfzıssıhha'ya
geldi. Bu alanda da cevaplar zok doğ-
ruydu.

Soruçta konu fenn-i tedavi'ye geçti. O
zaman ilâçlarda havan işi tekniği eczacılık
sanatı vardı. Şimdiki gibi pek çok ilâç fabri-
kası ve bunların çıkartmış olduğu bir sürü
ilaç yoktu. O eczacılık sanatına gölge düşü-
rücü faaliyet de yoktu. Her hekim ve ecza-
cı farmakobotanik ilmini gayet iyi bilmeye
mecburdu. Bizim Salih Efendi ise nebatat
(botanik) ilmini deyim yerindeyse her gece
ezberlemişti. Zaten böyle olduğu için de
üç yıldır okulda bu dersin hocalığı kendisi-
ne fahri olarak yaptırılıyordu. Sonuç olarak
tedavi ve bunun dayandığı biktillerle ilgili
sorulara öncekilerden daha sağlam cevap-
lar veriyordu. Muallim-i Evvel Gh. A. Ber-
nard, Padişah'tan bir soru sormak iznini is-
tirham etti. Bunu onaylayan Sultan Mecid'e:

— Haşmetmeâb! Öğrenciye daha soru-
lar yöneltilmesi irâde-i seniye gereğince
midir? Yoksa sınav hakkında kanaat-ı şaha-

neniz olmuş mudur? diyor.

Padişah da:

— Fevkalâde memnun ve mahzûz ol-
dum. Hey'et-i imtihanıyeyi de namzedi de
tebrik ederim, diyor.

Bu konuşmaların Fransızca yapıldığı-
nı söylemeye gerek yok. Çünkü Ch. A. Ber-
nard bir kelime bile Türkçe bilmemektedir.
Bunun üzerine Salih Efendi'ye dışarı çıkma-
sı bildiriliyor.

O gün tam on dokuz genç tıbbiyeli pa-
dişahın önünde sınav ediliyor. Bunlardan
Salih Efendi birinciliği ve tıp tarihimizin 1
numaralı diplomasını kazanıyor. Kendisine
bu başarısına karşılık «muallimlik» yani bu-
günkü deyimle profesörlük unvanı da veri-
liyor. Bundan böyle tıbbiye okulunda genç
öğrencilere nebatat (botanik) dersini fah-
ri olarak değil profesör sıfatıyla rnaaş ala-
rak kendisi verecektir. Sınavda yine üstün

Salih Efendi'nin mezar taşı.

derecede başarı kazanmış iki namzete de
«ser halifelik» bugünkü deyimle doçent-
lik ünvanı verilmiştir. Bunlar da maaş kar-
şılığı okulda hoca yardımcılığı yapacaklar-
dır. On öğrenciye tabip miralay (albay dok-
tor) rütbesi, altı talebeye de (binbaşı dok-
tor) rütbesi veriliyor. Türk tıp tarihinde hiç
bir sınav, sınava girenleri bu kadar ödüllен-
dirmemiştir. Sonuçta hekimliğin altın dev-
ri dense yeridir.

Salih Efendi'nin bu parlak sınavın-
dan sonraki hayat hikâyesini Prof. Dr. A.
Süheyl Ünver Bey anlatmıştır. Bu notla-
ra göre: 1849'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şaha-
ne Nazırlığı, Ser Etıbbâ-i Sultanî (Hüküm-
darın Başhekimisi), 1850'de Ticaret Neza-
reti Muavinliği, 1851'de Encümen-i Dâniş
âzâlığı, 1855-56'da ikinci kez Ser Etıbbâ-i
Sultanî, 1858-59 da birinci kez Maa-
rif Müsteşarı, 1859-60'da ikinci kez Tica-
ret Vekâleti Müsteşarlığı, 1860-61'de Altın-

cı Dâire Riyaseti, 1861-65'te Dîvân-ı Zapti-
ye Nezâreti, 1865-66'da Mekteb-i Tıbbiye-i
Şahane Nazırlığı, 1872'de Selanik'te kurulan
Mahkeme-i Kebîr Riyaseti, 1874 ikinci kez
Maarif Vekâleti Müsteşarı, 1877'de Meclis-i
Kebîr-i Maarif Riyaseti, 1879'da tekrar Ma-
arif Müsteşarı, 1879'da Mekteb-i Mülkiye-i
Şâhâne'nin nebatat muallimliği, 1880'de
Valide Sultan Kethudalığı... gibi birbiriyle
uzaktan, yakından ilgisi bulunmayan işle-
rin başına getirilmiş. Getirilmesiyle de do-
ğal olarak büyük bir hata işlenmiştir. Çünkü
o öğrenciliğinden beri ilim yolunun yolcu-
su olduğunu çevresine ispatlamıştır. Salih
Efendi Ser-Etıbbâ-ı Sultânî'lik de dahii bü-
tün bu işlerden uzak tutulsaydı Botanik bili-
minde isim bırakacağına şüphe yoktu.

Hekimbaşı Salih Efendi'nin hayatında-
ki üç çalışması tıp tarihimiz için çok önem
taşır. Bunlardan birincisi «Galatasaray

Tıbbiyesi»'ne çok güzel bir
Botanik bahçesi hazırlama-
sıdır. İkincisi Fransızca olan o
zamanki tıp dilinin Türkçe'ye
çevrilmesindeki unutul-
maz gayretleridir. Üçüncüsü
de 1866'da İstanbul'da top-
lanan ve açış konuşmasını
Sadrazam Âli Paşa'nın yaptığı
meşhur uluslararası «Karan-
tina Konferansı»'na başkan-
lık yapmasıdır. Bu konferans-
ta imparatorluk menfaatine
bazı kararlar almaktaki hiz-
metleri de unutulamaz.

Hekimbaşı Salih Efendi bi-
limsel bir eser bırakmamıştır.
Botanik hocası olmasına rağ-
men o zamanın tıp öğren-
cileri Botanik dersini Ch. A.
Bernard'ın «Elements de Bo-
tanique» adlı eserinden izle-
mişlerdir. Belki de diploma-
sında imzası bulunan hocası
Ch. A. Bernard'ın önüne geç-
memiş olmak için bir eser
yazmamayı tercih etmiştir.

Hekimbaşı Salih Efendi bir çe-
şit gül yetiştirmiştir. Çiçek meraklıları buna
«Hekimbaşı Gülü» derlermiş. Bu bizce bah-
çıvanlıktan öte bir değer taşımaz.

Üstad oldukça uzun bir ömürle yaşı-
mıştır. Hayatında dört kez padişah değişik-
liğine şahit olmuştur. Bunlardan V. Sultan
Murad'la galiba biraz ilgisi varmış. Bu ne-
denle de II. Sultan Abdülhamîd tarafından
pek tutulmamıştır. Hattâ bu padişah onu
Van Valiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırmaya
(bile niyet etmiş...

Salih Efendi, Türk tıbbının bir numara-
lı diplomasını büyük bir jüri önünde birin-
cilikle kazanan ilk Türk doktoru, 18 Mart
1895'te (H. 1311) Anadoluhisarı'ndaki yalı-
sında vefat etmiştir. Cenazesi Eyüp Câmî'i
haziresine defnedilmiştir.

Mezar taşındaki yazılar aşağıdadır:

Hekimbaşı, nebatat âlimi Salih
Efendi'nin mekânı cennet bahçeleri olsun.

Ulufe Götüren Yeniçeri

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyafetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleriyüz

Yeniçerilerin kayıtlı et ve etmek erzakları ve elbiselerinin dağıtıldığı sırada her orta efradı koşarak erzaklar ve ayrılan elbiseyi kapışıp her nefer kaptığı eşyayı niçla kışlalarına götürmek, yeniçerilerce geleneksel bir adet olduğu gibi bunlar bu günkü şekliyle maaş dağıtımı demek olan ulufe dağıtımında hızla kaptığı para kesesini omuzuna alarak kışlaya götürdüğü zamandaki kıyafetleri yanda gösterilmiştir.

Yeniçerinin ilk kurulduğu zamanda, her nefere gündelik birer akçe ulufe tahsis edilmiş ise de sonraları ulufenin miktarı çoğaltılarak efradın hizmeti ve yararlıklarına göre çeşitli derecede olmak üzere üç, beş veya akçeye tamamlanmış olduğundan yeniçeri efradı ulufelerinin miktarına göre üçerli beşerli ve yedişerli tarzında anılırdı. Bazı emek sarfedilen ve daha kolay savaşlardı «serden geçti» ve «dal kılıc» isimleriyle fedai yazılıp bavaş sonrası sağ kalanlara daha çok ulufe verildiği gibi sonraları akçelerin saflığının bozulmasından dolayı değeri düştüğünden de efradın ulufesini arttırmaya devletce lüzum görülmüş olduğundan efradın ulufeleri sonradan yirmibir ve yirmiüç akçeyi bulmuştur.

Ulufe gündelik hesabıyla tahsis kılınmış ise de ödenmesi üç ayda bir kere yani senede dört taksit ile yapılırdı.

Her üç ödeme Arabinin esasını teşkil eden hurufatdan birer adedi alınıp birerine ulaşarak, ortaya çıkan terimler üç ayrı taksitine ism olarak tahsis olunduğundan muharrem, sefer, rebiyyülevel aylarının taksitine nefer tarafından «meser» ve rebiyühahir, cemaziyülevel ve cemaziyühahir taksitine «recec» ve receb, şaban ve ramazan taksidine «reşn» ve şevval, zilkade ve zilhicce taksidine de «leziz» denildiği gibi bu taksitlerin tümüne de «mevacib» denirdi.

Yeniçerilerin aylıkları divan-ı hümayunda verilip kapı kulu ocaklarından olan diğen asaklerin aylıkları ise ya kendi kışlalarında veya sadrazam divanında ödenirdi.

Asker ulufesi Salı günleri verilmek ve ulufenin verileceği Salı gününden evvelki Pazar günü bab-ı alide «icmal resmi» yapılmak usulündü.

Ödeme resmi günü yeniçeri katibi çıkacak ödemenin defterini sadrazam huzuruna getirip o esnada tüm ocak zabiti ve devlet ricali bir arada bulunurdu.

Yeniçeri ulufesi aşağıdaki usuldedağıtılırdı. Şöyle ki:

Ulufe dağıtılacağı gün divan-ı hümayun toplanıp, sadrazam ve diğer divan azaları kubbe altında hazır ve devrin padişahı da kafes arkasında bulunduğu halde askerin ulufesi kırmızı meşin keseler içerisinde olarak ocağı oluşturan ortaların sayısına göre orta orta ayrılırdı.

Bu sırada yeniçeriler zabitleriyle beraber saray-ı hümayundaki orta kapıya gelip sadrazamla diğer vezirleri selamlarlardı.

Saray mutfağında özel olarak yapılan çorba, pilav ve zerde pişgaha getirilip veriliirdi. O sırada kubbe altında bulunan yeniçeri heyeti içinden «kul kethüdası»nın gelmesiyle elbiselerinin eteğiyle bir işaret vermesirden sonra orta kapıda duran yeniçeriler koşarak gelip verilen ücretleri kabul ve hemen sarada alırlar ve bu esnada kurbanlar kesilip efrad da duanın sonunda tekrar orta kapuya gelirlerdi.

Sonra yeniçeri ocağı zabitlerinden «baş çavuş» kubbenin önünde ve bir özel alanda durup ellerini bektaşî tarzında göğsüne koyduktan sonra gayet dehşetli bir ses ile «ah ah Allah baş üryan! Sine perişan! Kılıc al kan! Bu meydanda nice başlar kesülür hiç soran olmaz! Eyvah eyvah! Kahrımız kılıcımız düşmana ziyan! Kulluğumuz padişaha ayan! Yeriler! kırklar gülbengi muhammedi! Nuru nebikerem ali! Pirimiz sultanımız hünkarımız hacı bektaşî veli! Dinine devranına hudiyelim hu!» diyerek bağırdıktan sonra yine yüksek bir ses ile «birinvinin ağa bölüğü» diye bağırdı. Bu bölükten birisi «burada» diye cevap vermesi üzerine baş çavuş «haydi!» diyerek tekrar bağırdı ve bundan sonra birinci bölük neferleri kemali süratle koşarak o ortaya özgü ayrılmış olan para keselerini kapışarlardı. Kese kapanlar keseleri resimde görüldüğü gibi omuzlarına koyarak ve elleri boş kalanlar da bunlara katılarak birinci orta erlerinin tümü alay ile kışlalarına giderlerdi.

Baş çavuş bundan sonra sırasıyla ikinci, üçüncü ve dördüncü ve nihayet altmış dördüncü ortaya kadar sırasıyla çağırır tümüne bu hızla ulufelerini kapışarlardı.

Sıra altmış beşinci ortaya gelince bu ortanın orada bulunduğu dair kimse tarafından cevap verilmezdi. Baş çavuş bu ortanın numarasını üç kere tekrar edip üçüncü defasında «yokdur!» diye cevap verilirdi. Bunun üzerine baş çavuş «yok olsun!» deyince meydana duran bütün erler dahi bir ağızdan «yok olsun!» deyip ondan sonra altmış altıncı ortaya geçilirdi.

Atmış beşinci orta hakkında yapılan şu muameleye neden, bu ortanın eskiden bir ihanette bulunmasıyla lağv edilmesi ve ismi her gece ocatta erler ile anıldığı gibi şu sırada da lanet edilmek istenilmektedir.

Yeniçeri ocağını oluşturan yüz doksan altı ortanın tümü ulufelerini alıncaya kadar o suretle ulufe dağıtımına devam olunurdu.

Ertesi veya daha ertesi günü çorbacılar kışlada sergi açarak parayı olduğu gibi istihkakı erlere dağıtır ve bu sırada «taş parası» adıyla yüzde üç veya beş raddesinde bir miktar keser ve orta sandığına koyup ortanın ortak bir masrafı olursa o paradan sarf edilirdi.

Ulufe Dağıtan Yeniçeri

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Kabataş

Câminin duvarı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Şevk-ü mehtâb âbâdınla fitili aldı
Topcı gâzilerinin şecî'i Ahmed Paşa
Muhterik câmi'ini yaptı kazandı ecrin
Hayr ile rûhunu Kazgancı'nın etdi ihyâ
Kıldı bu beyte Hüdâ bânî-i sâni zâtın
Beş vakit içre cema'at eder elbetde duâ
Eyleyüb sa'yını meşgur bi-hak Ka'be
Sâye-i ten ede rahmet eyleye rabbim
imhâ

Yazdı târihini Sefvet okusun mü'minler
Yapdı ihlâsla bu mescidi Ahmed Paşa
Anlamı:

Mehtabın şevkiyle ibadet edip telaşa dü-
şerek

Topçu gazilerinin yiğidi Ahmed Paşa
Harap câmiyi yaptıırp kazandı sevabı
Bu hayır ile Kazancı'nın rûhunu bahtiyar
etti

İkinci kez yaptıran bu kişinin Allah bu be-
yitle, kıldı

İçinde cemaat elbette beş vakit dua eder
Gayretini Kâbe hakkına şükür edip
Etsin rahmet, kırıbaçıyla Rabbim imha ey-
lesin

Yazdı tarihini Seffet okusun küslümanlar
Yaptı gönülden bu mescidi Ahmed Paşa

Ahmed Paşa'nın çeşmesi üzerinde
yazılı olan tarih aşağıdadır:

Mâder-i Sultan Mahmud Hân hazter-ül-
nisâ

Tâc-ü ismet dürr-ül a'fet selâtin-i afif
Cûş edüb deryâ-i hayrı teşnegâ-ı âleme
Eyledi sîrâb-ü reyyân çün bekâdır iktifaf
Bu keremden hissedar âlâ-yü edni sû-be-
sû

Oldu müstağrak yüm-ü ihsânına halk
bî-halef

Kabataş, Tophâne, Kasımpaşa ma'mur ol-
dular

Böyle hayrât-ı azîm-ü âlişanla kıl îtirâf
Her ricâl-i devlete bir çeşme ihsan eyleyüb

Eyledi Ahmed Paşa'yı da bu hayra muzaf
Öyle Ahmed Paşa kim handân-ı devletin
Bendesidir ol vezîrân-ı vezîr ehli sâf
Pâdişâh-ı rebh-i meskûnun nişân-ı adlihe
Oldu tevkî-i zamân-ı arli verdi inkişâf
Hazret-i Sultan Mahmûd ibni Sultan Mus-
tafa
Halidâ ömrü sultâna bâlâ güşâf
Hân ibni hân âl-i Osman mülk-ü rû-yu
zemân

Âzam-ı hâkan şehinşâh-ı cihân sâhib-i
sayf

Câker-i ednâsıdır kehser-ü vedâr-ü cem
Âsitân-ü devletdir cümle bir cây-i mutaf
Valde Sultan bir hayra muvaffak oldu kim
Devlet oldu müsabbık olmadı bî-ihtilâf
Dürri gökde kıl kabul hayr-ü celil elşânı
Behnâ-yı yüm el-kıyam parbına mûmâ
nihaf

Behcet-i atşâna târih-i hitâmın söyledim
Çeşme-i Ahmed Paşa oldu cârî âb-ı sâf
1145

Anlamı:

Sultan Mahmud Han'ın annesi Hayrûnisâ
Namus taçlı, inci gibi güzel, iffetli sultan
Hayırlarını deniz gibi coşturdu susamış
aleme

Devamlı su akıttı çünkü miktarı yeterlidir
Bu lütuftan en yüksek hisse çevredeki
halkadır

Deniz gibi lütuflarına boğuldu yalancıla-
rın boğazları

Kabataş, Tophane, Kasımpaşa imar edildi
Böyle şanı yüksek hayır ile itiraf et
Her devlet adımına bir çeşme ihsan edip
Ahmed Paşa da yaparak bu hayıra katıldı
Öyle Ahmed Paşa ki devlet hanedanının
Kuludur, o vezirler veziri temiz karakterli
Meskûn yerlerin parışahının adalet nişanı
Bu gelişme ile adaletli zamanının nişanı-
nı aldı

Sultan Mustafanın oğlu Sultan Mahmud
hazretleri

Sultanın ömrü sürekli olsun

Osmanlının hanlar oğlu han, yeryüzünün

sahibi

Hakanların yücesi, cihanın şahlar şâhı, kı-
lıç sahibi

Keykubat ve Cem en küçük kölesidir
Devletin başıdır tavaf edilmeye uygundur
Valde Sultan bu hayrı başardı ki
Devlet düzene girdi kalmadı ayrılıklar
Dergahında kabul et büyük şanlı hayrını
Zayıf insanlar kıyamet günü Allah'a ba-
hane uydurur

Behcet susayanlara tamamlanma tarihi-
ni söyledim

Ahmed Paşa'nın çeşmesinden temiz su
aktı
1732

Camiye bitişik olan bir mezarlıkta
gömülüdür. Mezar taşında aşağıdaki ta-
rih yazılıdır:

Atmadan topu bekâ-i mülkünü feth-ü ya-
lıtına

Alur elbette kabl-i iclâl ceyş-i fenâ
İşte hak eyleye afviyle ferik-i Cenet
Göçdü bir pîr-i mücâhid ede Ahmed Paşa
Dîn-ü devlet uğrunda çalışub ezdil-ü can
Aldı çok nâm-ü zalât ile ol merd-ü gazâ
Rûhunu rahmet-ü ihlâs ile taltif edene
Yüm-mü mahşerde şefa'at ede mahbub-ü
Hüdâ

Yazdı târihini Safvet ederek Hakka niyâz
Hilm ile rahmete nâil ola Ahmed Paşa
1168

Anlamı:

Ülkenin iyiliği için fetih amacıyla itina ile
atmadan topu

Topu atmadan mülkünü korumak için
dikkatle devamını

Olur elbette düşman ordularının önünde
kudretinle

İşte affederek hak eylesin Cennet'lik ko-
mutanı

Göçtü, büyük bir savaşçıydı Ahmed Paşa
Din ve devlet uğruna canıyla çalışıp gö-
nünden

Çok ünlendi, namazı ile o mert din uğru-

na savaşı
Ruhunu kalpten rahmet ile ödüllendirene
Kıyamet zamanı şefaati etsin sevgili Allah
Yazdı tarihini Saffet Allah'dan dileyerek
Rüyalar ile rahmete ulaşsın Ahmed Paşa
1754

Câminin karşısında abdest almaya
özgü küçük bir şadırvanı vardır.

Selmâ Hâtun

Fındıklı deresi içerisinde olan bu
câmi merhum Kılıç Ali Paşa'nın hanımla-
rından Selmâ Hâtun tarafından zemin-
den yüksek olarak yaptırılmıştır. Selmâ
Hâtun gemide ölmüş ve bir adaya gö-
mülmüştür. Bu câmi bir çok kez yenile-
nerek onarılmıştır. Alt tarafında küçük
kurnalı bir çeşme ile yokuşun başında
daha büyük ve kullanılamaz durumda,
tarihsiz bir çeşme daha vardır.

Pişmâniye Câmi

Fındıklı yakınında bulunan bu câmi,
Bursa mevlevîliğinden azl edilmiş Ab-
dullah Efendi tarafından zeminden yük-
sek olarak yaptırılmıştır. Abdullah Efen-
di câmisinin altında gömülüdür. Mezar
taşında kayıtlı olan tarih aşağıdadır:
*Sarf-ü nakddür eyleşüb kıldı binâ bu
câmi-i
Ede makbul-ü kerin ânı Hüdâ-yı müstaîn
Gûş-ü cânına edişince hitâb erca'-ı
Rûh-ü pâkı ede azm-i behşet-i câvidân
Kaldırub dest-i duâya dediler târihini
Dâr-ü Cennet ola Abid'â Efendiye mekân
1101*

Anlamı:

*Nakdini sarf ederek bu câmiyi yaptı
Yardım eden Allah kabul etsin
Kulağına ulaşınca çevreden gelen ses
Ebedi bağışa azm etti, temiz ruhu ile yaptı
Ellerini dua içir kaldırıp dediler tarihini
Abdullah Efendi'nin yeri Cennet makamı
olsun
1689*

Pürtelâş Hasan Efendi

Fındıklı yakınında bulunan bu yerde
Pürtelâş Hasan Efendi tarafından yap-
tırılmış bir mescit vardır. Hasan Efen-
di Tophâne'de Kılıç Ali Paşa Câmi yapı-
lırken kitâbelerinin yazımında çalışmış-
tır. Mescidinde gömülüdür. Mezar taşı
tarihsizdir. Bu mescit Alçak Dam mesci-
di adıyla tanınmıştır. Burada Sâdi Efendi
isminde bir hayır saâhibi tarafından bir
çeşme yapılmıştır ki üzerinde aşağıdaki
tarih yazılıdır:

*Mekarim-i pîşe hayr endîşe Sa'di Efendi
kim
Muvaffak eylemiş hayrât-ü ihsâna ânı
Mevlâ*

*Edib teşmîr-i sâk-ı himmet-ü sa'yında
hayra
Cihanda dem-be-dem âsâr-ı nev etmek-
dedir peydâ
Binâ edüb Bu dîlcü çeşme-sârı fî-
sebîlullah
Yekden ayn-ı hâzırın ede nâmın yine ihyâ
Hararetten ciğeri suzan görüb
Fındıklı'nın halkın
Zülâl-i şefkatinden teşnegânın ede ırvâ
Sirâcı söyledim tebşîr edüb atşâna târihin
Gel iç su çeşme-sâr pâk Sa'dullah'dan
sühâ
1136*

Anlamı:

*Cömertliğiyle hayır düşünmeyi huy edin-
miş Sâdi Efendi ki
Hayır ve lütuflara muaffak etmiş onu Al-
lah
Hayır için çalışmaya gayret edip paçala-
rı sıvayınca
Zaman zaman çevrede yeni eserler oluş-
turmakta
Allah için bu güzel çeşmeyi yaptırıp
Tek seferde, bu hazır pınarın ismini ihyâ
etsin
Hararetten ciğerleri yanar Fındıklı halkı-
nın
Şefkatle, tatlı suyundan susamışları suya
doyursun
Sirâcı (69) söyledim müjdeleyerek susa-
mışlara tarihini
Gel su iç cömert Sadullah'ın temiz çeşme-
sinden
1723*

(69) Siracı: Mum ve kandillerin bakımı
ve yakımı işiyle görevli olan kişi.

Gene bu civarda bulunan bir çeşme
üzerinde aşağıdaki metin yazılıdır:
[Mehd-ü âliyâ saltanat-ı devletlû val-
de sultân âliye-ül-şân hazretlerinin kilerci
ustası sâhibe-ül-hayrat merhum Dildâde
Usta rûhuna el-fâtihâ = 1219]

Anlamı: [Padişahın annesi saadetli,
şânı yüksek vâlide sultân hazretlerinin ki-
lerci ustası hayır sahibi merhum Dildâde
Usta rûhuna fâtihâ = 1804]

Hacı Recep

Fındıklı yakınında bulunan bu yer-
de Hacı Recep Ağa isminde bir kişi tara-
fından zeminden yüksek olarak bir mes-
cit yaptırılmıştır. Bir minâresi vardır. Al-
tında kız okulu vardır. Yakınında ve cad-
deye bakan tarafta 1689'da ölen Sûfi
Baba'nın mezarı vardır. Yakınında Hacı
Beşir Ağa tarafından hayır için yapılmış
bir çeşme bulunur.

Çivici Limanı Mescidi

Salı Pazarı yakınında ve Nusreti-

ye Câmi'nin üst tarafında bulunan bu
mescit Mahmud Çavuş adında bir kişi
tarafından yaptırılmıştır. Mescit geçen
zamanla harap olduğundan 1740 yı-
linda Tahvil Kalemi Kesedarı (70) Hacı
Mehmed Efendi tarafından kârgir olarak
(zeminden yüksek) yaptırılarak yenilen-
miş ve minber de eklenilmiştir. Bu kişi
mescidin altında gömülüdür. Ölümü-
ne [asr-ı hikmet 1755] tamanlaması ile
târih düşülmüştür.

(70) Tahvil kalemi kesedarı: borç sene-
di bürosu vekilharcı

Canfedâ Hâtun – Nurbânû Sultan

hazretlerinin en değerli cariyesi olun bu
kişi huzura çıktığında oğluna önermiş
ve kendi ölümünde sarayda kalması-
nı vasiyet etmiştir. Bu nedenle kethüdâ
hanımlık makâmında ün salmıştır. Sul-
tan Üçüncü Mehmed Han zamanında
istifâ edip eski sarayda bir köşeye çeki-
lip emekli aylığı verilerek saraylıların ev-
lendirilmesi ile görevlendirilmiştir. Daha
sonra aylığı bir kat daha artırılmıştır. Şe-
refli ve saygın olarak ölmüştür. Tedbir-
li ve akıllıydı. Biri Akbaba'da diğeri Güm-
rük önünde iki mescidi ile Akbaba'da
hamam ve sebili vardır. Fındıklı'da dere
içi mahallesi sokağı başında caddeyi
gören türbesinde gömülüdür.

Emir İmam Mescidi

Fındıklı yakınları ve civarında olan
bu mescit Seyid Yahyâ Efendi adında bir
kişi tarafından yaptırılmıştır. Bu kişinin
kabri belirsizdir. Mescidin minaresi 1881
yılında Hâfız Behram Ağa tarafından ye-
nilenmiştir. Minarenin alt tarafında ka-
yıtlı olan tarih aşağıdadır:

*Sâhib-ül hayrat zihî dâr-ül-saade ağası
Hâfız Karânî Ekrem câmi-ü lutf-ü atâ
Hayra sarf eyler hâmişe fikr-ü mal-ü nak-
dini
Doldu hayrâtıyla âlem ol kerîmin câ-be-
câ
Târih-i cevherle îlân etdi Tevfik bendesi
Kıldı bünyân bu minâreyi tecdîd Behram
Ağa
1299*

Anlamı:

*Ne güzel hayır sahibi darüssaade ağası
Hâfız Karânî Ekrem camiye lutf ederek ba-
ğışladı
Daima hayıra sarf eder fikri ile malı ve pa-
rasını
Âlem yer yer hayırlarıyla doldu o kerem
sahilinin
Tevfik kulu noktalı harflerle tarihini ilan
etti
Bu minareyi yenileyerek yaptı Behram
Ağa
1881*

Mescidin şadırvanı üzerinde kayıtlı olan tarih aşağıdadır:

[Rahmet-ü hakka irtihâl eden Behîce Sultan aleyhâ el-rahmet-ü el-gufrân hazretleriyle lalası merhum ve mağfur Hâfız Reyhan Ağa'nın rûh-u şerîflerine hâsıl olan sevâbı hediye olmak üzere harem-i hümâyûn ağalarından Tâceddin Ağa hazretleri işbu muselâkları rızâ-ullah te'âla binâ ve mah-ü cârî icrâ etdirüb îbâd-ü müslüman abdest aldıkca ihlâs ve fâtihâ-i hû-ân ile müteveffa-i müşârün-ileyhin ve merhum Hâfız Reyhan Ağa'nı ruhlarını şâd ve bânîsi dahî hayır du'â ile ve tezkâre himmetleri müsterhamdır 1299]

Anlamı: [Allah'ın rahmetine göçen Behîce Sultan, Allah'ın rahmeti ve bağışlaması üzerine olsun hazretleriyle, lalası merhum ve bağışlanmış Hâfız Reyhan Ağa'nın temiz rûhlarına ulaşan sevâbı hediye olmak üzere harem ağalarından Tâceddin Ağa hazretleri bu muslukları Allah rızası için yaptırmış ve su akıttırıp müslümanlar abdest aldıkca ihlâs ve fâtihâ ile onun ve merhum Hâfız Reyhan Ağa'nın ruhlarını bahtiyar ve yapımcısına da hayır du'â ile ve hatırlayarak himmetlerini istirham olunur 1881]

Mescidin arka tarafında bulunan iki odanın kapısı üzerinde kayıtlı olan tarih aşağıdadır:

[İşbu iki aded odaların icârından hâsıl olan akceden câmi-i şerîfe mevkuf âcize-i şerîfelerden Mihrimâh bir hatim-i şerif okunmak lâsiyemmâ şadırvan ve abdesthâne su yollarının ta'mîrâtına sarf olunmak şartıyla mezkûr odaları rızâ-ullah te'âlî harem-i hümâyûn hassalı ağalarından Tâceddin Ağa inşâsına muvaffak olmuştur 1310]

Anlamı: [Bu iki adet odanın gelinden oluşan paradan câmiye vakfına izin verilenlerden her ay bir hatim-i şerif okunmak, özellikle şadırvan ve abdesthâne su yollarının tamirlerine sarf olunmak şartıyla bu odaları Allah'ın rızası ile harem hassa ağalarından Tâceddin Ağa yapımına muaffak olmuştur 1892]

Yakınında ve cadde üzerinde bulunan bir çeşme üzerinde yazılı olan tarih şudur:

[Lâ-ilâhe-ilallah Muhammed resûl-ullah, hayır ve hasenat sahibi padişahın silahtarı Fındıklılı Mehmed Ağa'nın rûhu için fâtihâ 1725]

Süheyl Bey Câmii

Salı Pazarı'nda olan bu câminin yapımcısı deniz subaylarından Süheyl Bey isimli kişidir.

Bu câmi, mekânı cennet olsun Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin saltanatları zamanında güzel bir tazda tamir edilerek yenilenmiş ve altına bir de çeşme yapılmıştır. Çeşmenin üzerinde kayıtlı olan tarih şudur:

Hazret-i Abdülaziz Hân'ın yümmi lûtfunu Hüdâ

Eylemiş seyr-ü îbâz keşt-ü emîn-ü kâinât Tarz-ı tevsî-i tarikin bu Sehîl Bey câmii'nin Yapdırub nev tarz ile ol dâver-i şevketnümât

Kıldı tahtında bu dilcû çeşmeyi icrâ ile Bu mahalle halkını sîrâb-ı şehd-ü iltifât Safvet âbın görüb olur zülâl Reşk-ü şîrîn ta'mından o pür kend-ü nibâs Fethi-yâ ihyâ-yı atşâna revân târih tâm Gel bu vâlâ çeşme-i şâhîden iç âb-ı hayât 1290

Anlamı: Abdülaziz Han hazretlerinin denizler gibi Allah'ın lutfunu Kainatın emini gezip dağıtarak suya doyurmuş

Bir biçimde genişleterek bu Süheyl Bey Câmii'ni Yeni bir tarz ile yaptırıp o büyüklük gösteren inşafî kişî

Orada bu gönülleri açan çeşmeyi akıtarak Bu mahalle halkını bal gibi suyla doyurup gönlünü aldı

Saffet soğuk olan suyunu görüp Şirîn tabiyatından kıskanılan o saf şeker gibi akan su

Yâ Fethî, akarak susamışları canlandırmanın tam tarihi

Gel bu yüce, şahlara layık çeşmeden hayat veren suyu iç

1873

Deniz kenarına yakın olan okul 1885

yılında Gâzî Sultan İkinci Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin yüce lûtf-ları sayesinde yenilenerek tamir edilmiştir. Üzerine aşağıdaki beyitler yazılmıştır:

Şehinşâh-ı cihân Abdülhamid'in devr-i ikbâli

Zamânı emîn-ü âsayiş dem ümrân alem-dar

Memâlik sâyesinde behridâr-ı âlem oldu Kuvâ-yı sahn-ı güftâr ise vicdân-ı alemdâr Bakın mîr-ü sehilin etdi ihyâ dâr-ü ta'limin Bu lûtfun şâker-i peyrân ile sübyân-ı âlemdir

Hasan Nâfi Efendi hocanın da hüsn-ü niyetle

Kemâ-i gayreti müstelzim şâkirân-ı âlemdir

Bulundu hîn-i itmâmında Hamdi bir güher târih

Şu nâfi mektebi inşâ eden Sultân-ı âlemdir

1303

Anlamı:

Cihânın şahlar şâhı Abdülhamid'in saltanatı devrinde

Zamanında çevre huzur ve güven buldu Memleket, sayesinde alem de nasiplendi Doğru sözünün kuvveti ise alemin vicdanıdır

Ol diyerek, baş vezirin talim yerini ihyâ etti

Bu lûtfun şükredeni ihtiyarlar ile alemdeki sübyanlardır

Hasan Nâfi Efendi hocanın da iyi niyetiyle Mükemmel gayreti alemin şükranını gerektirir

Bulundu tamamlandığında Hamdi güher (71) tarih

Şu faydalı okulu yaptıran alemin sulânıdır

Cihangir Camii.

1885

(71) Güher: Cevher. Yalnız nokta-
lı harfler hesâb edilmekle ve "eb-ced" he-
sabıyla yazılan, çok defa manzum olan
târih.

Cihangir

Tophâne'nin kuzey-batısında bu-
lunan bir semt olup deniz tarafından
Beyoğlu'na ulaşır ve manzarası çok gü-
zeldir. Havası yumuşaksa da Tophâne
tarafından gelen yollar çok dik olduğu
için ulaşmak çok zor olduğundan Be-
yoğlu ile olan bağlantısı daha fazladır.

Cihangir Câmii

Bu câminin yapımcısı Kânûnî Sultan
Süleyman hazretleridir ki şehzâdesi Sul-
tan Cihangir'in rûhu için 1559 tarih-
inde yaptırılmıştır. Şehzâde Sultan Cihan-
gir hazretleri 1552 yılında Halep şeh-
rinde ölmüş ve cesedi İstanbul'a getiri-
lip büyük kardeşleri Sultan Mehmed'in
rûhu için yapılan Şehzâde Câmii civa-
rında kardeşinin türbesine gömülmüş-
tür. Ölümüne şu mısra ile tarih düşül-
müştür:

Ferdûş ide makâm-ı Cihangîr'i ol celîl

Anlamı:

*Yüce Allah, Cihangir'in makâmını Cennet
etsin*

Câminin hünkâr mahfili ve ilkokulu
vardır. Büyük Tophâne yangınında, yâni
1822 yılında yanmış ve o zaman sadra-
zam olan Silahtar Ali Paşa tarafından ye-
nilenip genişletilerek yapılmış ise de ge-
çen zaman ile gene dış kısmı harâb ol-
muş ve Şevketli Gâzî İkinci Abdülhamid
Han efendimiz hazretlerinin himmetiyle
güzel bir tarzda yenilenerek tamir olun-
muş ve kapısı üzerine aşağıdaki tarih iş-
lenmiştir:

*Ebû-el-fütûh Süleyman Hân Kânûnî
Edüb bu ma'bedi şehzâdesi için inşa
O şehzâdenin ism-i şerîfine nisbet
Kondu nâmı Cihangir câmi-i hattâ
Cenâb-ı şeyh-i mükerrem Hasan Efendi
kim*

*Yegâne pîr-ü reşâdet-i semîri idi hakka
Verüb bu câye-i şerîf-i bin yirmi sâlinde
Makâmın etdi temâm elli dört yıl ihyâ
Târif-i feyzâna hulûsetden irşâdı
Nice mürîde verirdi ris'-fü izz-ü âlâ
Mahal zikr-ü ibâdet iken bu cây-ı lâtif
Gecüb senin edüb ol zât-ı ekmel azm-ü
bekâ*

*Zaman zaman dahî beş def'a muhterîk
oldu*

*Hüdâ'ya sükür bu kerre yine olundu binâ
Bak işte sâye-i Abdülhamid Hân'de
Îmârî eskilerinden de oldu çok âlâ
Selâse-i hemsede her zikir-ü hak akabin-
de*

Edülsün ol şah-i zîşâha bunda hayır duâ

Cihangir camisinin avlusundaki kuyunun çeşmesi.

*Şeyh şimdi şu altıncıdır dedim târih
Becâ yapıldı metîn işbu câmi-i rânâ
1307*

Anlamı:

*Fatih'in oğlu Kânûnî Sultan Süleyman
Han*

*Bu mabedi şehzâdesi için inşa etti
O şehzâdenin şerefli ismine bağlı olarak
İsmi Cihangir câmisi olarak konuldu
hattâ*

*Muhterem Şeyh Hasan Efendi cenapları ki
Doğru yolda yürüyen yegâne büyüğü ve
arkadaşı idi*

*Verip bu şerefli makamı bin yirmi yılında
Makamını tam elli dört yılda geliştirdi
Feyz yolu eser ile boşluktan doğru yolu
gösterir*

*Bir çok mürîde (72) yüceliğin yarısını ve-
rirdi*

*İbadeti zikir yerinde iken bu güzel makam
Geçip senin, o mükemmel kişi azimle de-
vam edip*

*Zaman zaman da beş kez yandı
Allah'a şükür bu defa gene yapıldı
Bak işte Abdülhamid Han sayesinde
Yapımı eskisinden de çok iyi oldu*

*Üç hamsede (73) her Allah'ı zikir arkasın-
dan*

*O şanı yüksek şâha bunda hayır dua edil-
sin*

*Şeyh, şimdi bu altıncıdır dediğim tarih
Yerinde sağlam yapıldı bu güzel câmi
1889*

(72) Mürîd: Tarikat yolcusu, derviş.

(73) Hamse: Beş. Mesnevi şekliyle ya-
zılmış beş kitapdan ibaret bir takım de-
mektir.

Câminin kapısı altındaki çeşme üze-
rinde [ve minel mah külli şey-in hay] (nur
- 45) [Allah, bütün canlıları sudan yarattı]
ayeti yazılıdır.

Eskiden bu zâviyede şeyh olan Ha-
san Efendi, câminin yakınında gömülü-
dür. Hasan Efendi 1663 yılında ölmüş ve

zamanın şairlerinden Rüşdi;
Olmasa berâ-yı keski târih-i kemâl-i fev-
tine

Rüşdi-yâ olur ede kıdemât Mevlâ el-ârifin

Anlamı:

*"Olmasa sonunda ölümüne yansıyan bir
tarih*

*Yâ Rüşdü Allah o ârifin rütbesini yükselt-
sin" demiştir.*

Yaşı doksana yaklaşmış birine halife
olup kendisinin hem azad ettiği ve hem
de damadı bulunan Fettah Efendi şeyh
olmuştur. O kişi 1703 târihinde ölmüş
ve şeyhinin başı ucuna gömülmüştür.

Hasan Efendi'nin mezar taşında yazı-
lı olan metin aşağıdadır:

*[Kutb-ül ârifin Cihangîrî merhum
el-şeyh Hasan Efendi kuds-ül-ah rûh-ü
nigâhına el-fâtihâ 1074]*

Anlamı: [Âriflerin en ulusu Cihangîrî
merhûm Şeyh Hasan Efendi mukaddes
rûhuna fâtihâ 1663]

Abdest almaya özgü olan musluklar
üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

5Anlamı:

*Ne güzel, yalansız takdire lâyük güzel ha-
yır*

*Ki dürüst kişilere bağış ve hediye eylemiş
Abdest almak için namus ehline gönül
açan mekân*

*Mübarek Cihangir Câmii'ne seçkinlik ver-
miştir*

Her lülesinden sanki aya ulaşmıştır

*Niyeti herkese ulaşan hayır duadır ancak
Yaratan hazretleri kıyamet günü Kevser'le
suya doyursun*

*Şerefli hayır sahiplerinin rûhuna katsın
Hayırını hatırlamak için tarihini söyleme
zamanıdır*

*Bu eseri Cihan'da hakkıyla Hacı Hüseyin
yaptı*

1710

(Devam edecek)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Marsiyen (Markionos) Sütunu (Kız Taşı)

Üzerindeki yazılardan «Marsiyen (Markianos)» Sütunu denildiği anlaşılan sütun, beşinci yüzyılda İmparator Marsiyen'in (Markianos) heykelini taşımak üzere dikilmişti.

Sarachanebaşı'nda (Kız Taşı) adıyla bilinen bu taş sütun günümüzde vardır. Fakat üstündeki heykelden eser yoktur. (Sayfa 221)

Bir söylentiye göre bu heykel Marsiyen'in (Markianos) oturmuş durumdaki heykeliydi. Mösyö «Kornelyus Gör lint (Cornelis Gurlitt)»'in Bizans abidelerine dair yazdığı Almanca eserde bu heykeli ayakta olarak gösteriyor.

Son zamanlara kadar bir okulun bahçesinde bulunan sütunun Çırçır yahgınının sonradan etrafında bir meydan bırakılmıştır.

Sütunun şimdiki bulunan kısmının yüksekliği 11 metre yirmi santimetre olup tabanı üç dört basamak üstündeydi. Bu basamaklar günümüzde toprak altındadır. Mösyö Kornelyus Gör lint (Cornelis Gurlitt) bu sütunun tabanı ve heykeliyle birlikte yüksekliğinin 21 metre olduğunu söylüyor.

Tabanının yüzleri üzerinde bir takım yarım kabartmalar görünmektedir. Üzerinde bulunan Lâtince yazı aşağıdadır.

Principis hanc statuanı Marciani cer-

ne torumque, Decius ter Vovit
qod tatianus opus.

Günümüzde Kız Taşı diye bilinen bu taştan başka bir sütun daha vardır ki asıl ona Kız Taşı derlerdi. Bunun bu şekilde isimlendirilmesi de bu sütunun üstünde aşk ilâhesi «Afrodit»'in heykeli bulunmasındandır. Sanki bu heykelin yanından geçen kızlar eğer bâkire değilseler belli olurmuş.

İmparator Jüsten'in (Iustinus) (565 – 578) baldızı bu heykelin yanından geçerken baki-re olmadığı bir gaipden gelen bir ses ile açıklandığından imparatorun emriyle bu heykelin kırdırıldığı söylentisine, bazı eserlerde restlanılmaktadır. Fetihten sonra İstanbul'a gelen «Cilyus (Glius)» ise Fatih Camisi civarında böyle bir sütunun varlığından söz ediyor. Soma-kiden olan o sütun daha sonra Süleymaniye Camisi'nin yapımında kullanıldığı sanılmaktadır.

Gelecek Sayıda:
Gotlar Sütunu

Kız taşı.